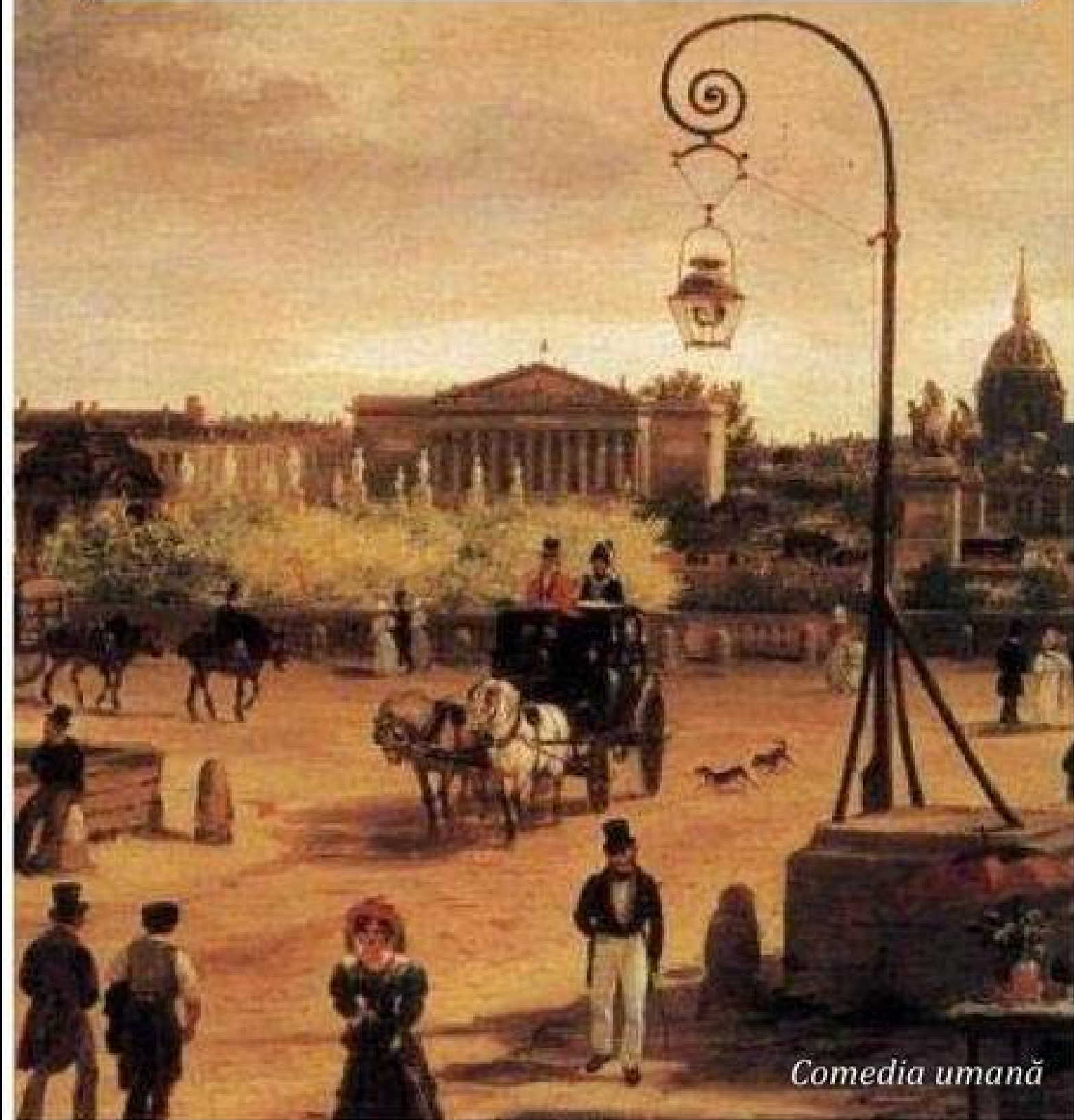

BALZAC

Comedianți fără s-o știe

Comedia umană

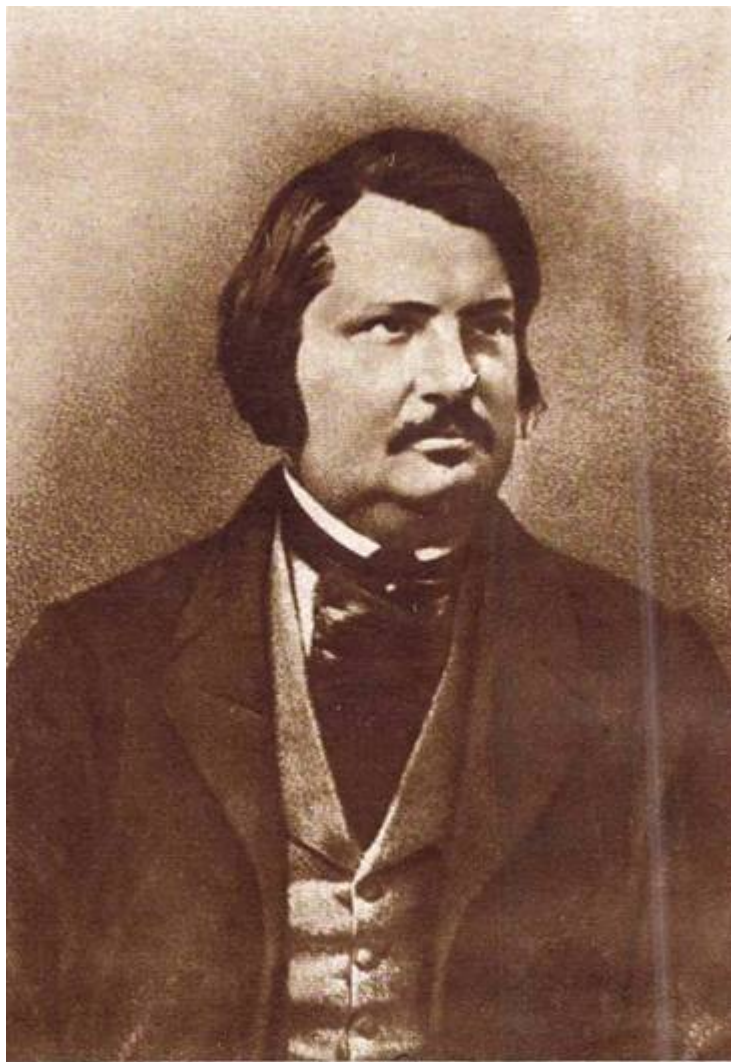
Honoré de BALZAC

**Comedianți
fără s-o știe**

În românește de *N..N. Condeescu*
Note de *Theodosia Ioachimescu*

Les Comédiens sans le savoir,
1846

Wm. B. Hall

Cuprins

COMEDIANȚI FĂRĂ S-O ȘTIE

Addenda

Domnului Conte Jules de Castellane.

DE BALZAC.

COMEDIANȚI FĂRĂ S-O ȘTIE^[1]

Léon de Lora, celebrul nostru peisagist, aparține uneia dintre cele mai nobile familii din Roussillon^[2] – de origine spaniolă – care, deși se impune prin vechimea neamului, este de un secol destinată proverbialei sărăcii a hidalgilor^[3].

Ajuns la Paris, după ce străbătuse sprinten, pe jos, drumul din departamentul Pirineii Orientali, cu o sumă de unsprezece franci drept orice provizii, își uitase, oarecum, mizeriile copilăriei, ca și familia, în viitoarea celorlalte mizerii, nelipsite pictorilor ucenici, a căror întreagă avere este doar o cutezătoare vocație. Apoi, grijile celebrității și succesului au fost pentru el alte cauze de uitare.

Dacă ați urmărit cursul sinuos și capricios al acestor *Studii*, vă amintiți poate de Mistigris, elevul lui Schinner, unul dintre eroii din *Un debut în viață (Scene din viața particulară)* și de aparițiile sale în alte câteva scene.

În 1845, peisagistul nostru, rival al pictorilor Hobbema, Ruysdaël, Lorrain^[4], nu mai seamănă deloc cu începătorul sărac și neastâmpărat pe care l-ați văzut. Om celebru, posedă acum o încântătoare locuință în strada Berlin, nu departe de palatul Brambourg, unde locuiește prietenul său Bridau, și aproape de casa lui Schinner, primul său maestru. Este membru al institutului și ofițer al Legiunii de onoare^[5], are treizeci și nouă de ani, douăzeci de mii de franci rentă, tablourile sale sunt

plătite cu bani grei și, ceea ce i se pare mai extraordinar decât de a fi uneori invitat la balurile curții, numele său aruncat atât de des de presă în ochii Europei, de șaisprezece ani încoace, a pătruns în fine și în valea Pirineilor Orientali, unde vegetează trei Lora veritabili: fratele mai mare, tatăl său și o mătușă bătrână din partea tatălui, domnișoara Urraca y Lora.

Din partea mamei, celebrul pictor nu mai are decât un văr, nepot al ei, în vârstă de cincizeci de ani, care locuiește într-un orășel manufacturier din departament. Acest văr a fost primul care și-a adus aminte de Leon.

Abia în 1840 Leon de Lora primi o scrisoare de la domnul Sylvestre Palafox-Castel-Gazonal (zis pur și simplu Gazonal) la care răspunse că era într-adevăr el, adică fiul răposatei Leonia Gazonal, soția contelui Fernand Didas y Lora.

Vărul Sylvestre Gazonal se duse în vara anului 1841 să anunțe celor din ilustra și necunoscuta familie de Lora că micul Leon nu plecase spre Rio de la Plata, precum se credea, că nu murise acolo, cum iarăși se credea, și că era una dintre marile celebrități ale școlii franceze de pictură, ceea ce nu se mai crezu. Fratele mai mare, Don Juan de Lora, îi spuse vărului Gazonal că era victima unui mucalit din Paris.

Numitul Gazonal propunându-și, însă, să meargă la Paris pentru a se judeca într-un proces pe care prefectul din Pirineii Orientali îl smulsese, în urma unui conflict de competență, jurisdicției ordinare și-l transferase la Consiliul de Stat, provincialul se hotărî să lămurească lucrurile și să ceară socoteală pictorului parizian pentru îndrăzneala sa.

Dar se întâmplă că domnul Gazonal, care trăsesse într-un modest hotel din strada Croix-des-Petits-Champs, fu uluit când văzu palatul din strada Berlin. Aflând că stăpânul călătorea prin Italia,

renunță, deocamdată, să-i ceară socoteală și chiar se îndoie că celebrul om o să-i recunoască rudenia.

Din 1843 până în 1844 Gazonal se judecă. Acest litigiu privind cursul și nivelul unei ape și suprimarea unui baraj, în care se amestecase administrația susținută de locuitorii de pe malul râului, amenința însăși existența fabricii.

În 1845, Gazonal socotea procesul în întregime pierdut, deoarece secretarul referendarului însărcinat cu întocmirea raportului îi destăinuise că acest raport se va opune concluziilor sale, iar avocatul său îi confirmase acest lucru. Gazonal, deși era comandant al gărzii naționale din orașul său și unul dintre cei mai pricepuți fabricanți din departament, se simțea atât de neînsemnat la Paris, fu atât de speriat de scumpetea vieții și a celor mai mărunte fleacuri, încât nu părăsea mizerabilul său hotel, tăcând chitic.

Acest meridional, lipsit de soarele său, ura Parisul, numindu-l o fabrică de reumatisme. Adunând cheltuielile procesului și ale șederii la Paris, luă hotărârea ca la întoarcere să-l otrăvească pe prefect sau să-l ucidă cu lovituri de pumnal, ca Tezeu pe Minotaur^[6]. Când era trist îl omora dintr-odată pe prefect, când era vesel, se mulțumea să-l înțepe.

Într-o dimineață, la sfârșitul mesei, apucă furios jurnalul, bombănind. Aceste rânduri prin care se termina un articol: *Marele nostru peisagist Leon de Lora, reîntors de o lună din Italia, va expune mai multe tablouri la Salonul oficial; astfel expoziția va fi, după cum se vede, strălucită...* izbiră pe Gazonal ca și cum vocea care le vorbește jucătorilor atunci când câștigă i le-ar fi zvârlit în ureche. Cu acea spontaneitate proprie meridionalilor, Gazonal sări din hotel în stradă, din stradă într-o cabrioletă și se duse glonț în strada Berlin, la vărul său.

Leon de Lora îi trimise răspuns vărului Gazonal invitându-l pentru a doua zi la dejun la *Café de Paris*, deoarece în acel moment era absorbit de o anumită ocupație, ceea ce nu-i permitea să primească. Gazonal, ca un meridional ce era, îi povesti valetului toate necazurile sale.

A doua zi, la ora zece, Gazonal, prea gătit pentru acea împrejurare (îmbrăcase fracul său de culoarea albastrelor, cu nasturi auriți, o cămașă cu jabou, o vestă albă și mănuși galbene), își așteptă amfitrionul bătând pasul pe loc timp de o oră pe bulevard, după ce mai întâi aflase de la cafegiu (așa se numesc în provincie patronii de cafenea) că acești domni dejunează, de obicei, între orele unsprezece și douăsprezece.

— Pe la unsprezece și jumătate, doi parizieni numai în redingotă – spunea el când își povestea aventurile celor din ținutul lui – și care nu prea făceau impresie, strigară văzându-mă pe bulevard: „Iată-l pe Gazonal al tău!...”

Acest interlocutor era Bixiou, pe care îl adusese Leon de Lora ca să-l facă pe vărul său să se dea în spectacol.

„Nu te supăra, dragă vere, sunt al dumitale”, strigă tinerelul Leon strângându-mă în brațe, povestea Gazonal prietenilor săi, când se întoarse acasă. Masa fu grozavă. Și crezui că am orbul găinilor văzând grămada de piese de aur, când se plăti nota. Oamenii ăștia trebuie să câștige bani cu duiumul, căci vărul meu i-a dat chelnerului un franc și jumătate, leafa unui om pe o zi.

În timpul acestui dejun monstru, având în vedere că se consumară șase duzini de stridii de Ostanda, șase cotlete Soubise, un pui Marengo, homari cu maioneză, mazăre, o tartă cu ciuperci, toate stropite cu trei sticle de vin de Bordeaux, trei sticle de vin Champagne, în afară de ceștile de cafea, de lichioruri – fără să mai socotim gustările – Gazonal a fost într-o vervă strălucitoare împotriva Parisului.

Nobilul fabricant se plânse de lungimea pâinilor de patru livre, de înălțimea caselor, de indiferența trecătorilor, unii față de alții, de frig și de ploaie, de scumpetea birjelor, și toate astea spuse atât de hazliu, încât cei doi artiști îi deveniră buni prieteni și îl puseră să le povestească procesul.

— Procesul meu, începu el făcând să vibreze consoana *r* și accentuând toate cuvintele ca în Sud, îi ceva foarte simplu: vor să pună laba pe fabrica mea. Găsesc aici un prost de avocat căruia îi dau douăzeci de mii de franci numai să deschidă ochii, da' îl văd mereu adormit... E o peltea... care umblă numai în caretă, pe când eu umblu pe jos. Mă trage îngrozitor pe sfoară, mă plimb întruna de la Ana la Caiafa și văd că ar fi trebuit să iau careta

pe seama mea. Aici nu se bucură de considerație decât cei care se ascund în trăsură lor!... Pe de altă parte, Consiliul de Stat îi o grămadă de bicisnici care își lasă muncile pe spinarea unor caraghioși mituiți de prefectul nostru... Țasta-i procesul meu... Vor făbrița mea... fie, o vor avea, da' vor avea de furcă cu muncitorii mei, vreo sută la număr, care o să-i facă să-și schimbe părerea cu toroipanu' pe pielea lor!

— Spune, vere, îl întrerupse peisagistul, de când ești pe-aici?

— De doi ani! Ah! al naibii conflict cu prefectul. O să-l plătească scump, îi voi lua viața, iar pe a mea o dau Curții cu juri...

— Cine este consilierul de stat care prezidează secția?

— Un fost jurnalist care nu face nici două parale și îl cheamă Massol!

Cei doi parizieni schimbară o privire.

— Și raportorul?...

— E și mai și. E un referendar, profesor de ceva la Sorbona, care a *scrrris* într-o revistă și față de care am un adânc dispreț...

— Claude Vignon? întrebă Bixiou.

— Țasta-i, răspunse meridionalul, Massol și Vignon asta-i *firra*... *infirrmată* a trestaillonilor^[2] prefectului meu.

— S-ar putea face ceva, spuse Leon de Lora. Vezi tu, vere, la Paris totul e posibil, în bine și în rău, drept și nedrept. Totul se face, se desface, se reface. Să fii al dracului dacă mai rămân aici mai mult de zece secunde. E locul cel mai neplăcut din Franța.

În acel moment, cei doi veri și Bixiou se plimbau de la un capăt la altul pe acea fâșie de asfalt unde, între unu și două, este imposibil să nu vezi trecând câteva din personajele al căror renume zeița Faima îl trâmbițează cu una sau alta din trompetele sale. Acest privilegiu, deținut astăzi

de Boulevardul Italienilor, îl avea odinioară Place Royale, apoi Pont-Neuf.

— Parisul, spuse atunci peisagistul adresându-se vărului său, este un instrument din care trebuie să știi să cânti; și dacă stăm în acest loc doar zece minute, am să-ți dau o lecție. Uite, privește, spuse el ridicându-și bastonul și arătându-i două persoane ieșind din pasajul Operei.

— Da' ce-i asta? întrebă Gazonal.

Asta era o femeie bătrână cu o pălărie prăfuită timp de șase luni în galantar, cu o rochie foarte pretențioasă, cu un tartan decolorat, cu o față care stătuse douăzeci de ani într-o gheretă umedă de portar și cu un coș foarte umflat, nepărând a fi de o condiție socială mai bună decât cea de fostă portăreasă; și mai era o fetiță zveltă și subțirică, din ai cărei ochi mărginiți cu gene negre dispăruse nevinovăția, cu un ten mărturisind o mare oboseală, dar cu o față frumos dăltuită și fragedă, cu un păr care se ghicea bogat, cu o frunte încântătoare și îndrăzneată, cu un bust slăbuț, într-un cuvânt, un fruct necopt.

— *Asta*, îi răspunse Bixiou, este un „șoricel” de operă înzestrat cu maică-sa.

— Un șoarece?... ce-i aia?

— Șoricuțul *ăsta*, spuse Leon salutând prietenos pe domnișoara Ninette, poate să te facă să câștigi procesul tău.

Gazonal se avântă, dar Bixiou îl ținea de braț de când ieșiseră din cafenea, pentru că i se părea că avea fața cam prea stacojie.

— Șoarecele *ăsta*, care acum iese de la Operă unde a avut repetiție, se duce acasă să îmbuce ceva și se va întoarce iar peste trei ceasuri, dacă apare astă-seară în balet, căci astăzi e luni. Are treisprezece ani, este un șoarece bătrân. Peste doi ani, această creatură va fi cotate la zece de mii de franci pe piață, va fi nimic sau totul, o mare dansatoare sau o figurantă, un nume celebru sau o vulgară curtezană. Muncește de la opt ani. Așa

cum o vezi, e prăpădită de oboseală, și-a frânt oasele astăzi la ora de balet, iese de la repetiție, unde mișcările sunt tot atât de complicate ca și combinațiile unui joc de cuburi chinezesc; astăseară va fi din nou acolo. Șoarecele este unul dintre elementele Operei, fiind față de prima-balerină ceea ce este secretarul începător față de notar. Șoarecele este o speranță.

— Cine-i procură? întrebă Gazonal.

— Portarii, săracii, actorii, dansatorii, răspunse Bixiou. Doar cea mai profundă mizerie poate să sfătuiască un copil de opt ani să-și pună picioarele și articulațiile la cele mai grele chinuri, să rămână neprihănită până la șaisprezece sau optsprezece ani numai din interes și să apară alături de o babă înspăimântătoare, ca o floare frumoasă pe o grămadă de gunoi.

— Vei vedea defilând unul după altul pe toți oamenii talentați, mici și mari, artiști boboci sau în floare, care înalță pentru gloria Franței acest monument de toate zilele numit Opera, adunare de forțe, de voințe, de genii, întâlnite numai la Paris...

— Am și văzut Opera, spuse Gazonal plin de înfumurare.

— De pe locul tău de trei franci și șaiszeci de centime, răspunse peisagistul, tot așa cum ai văzut Parisul din strada Croix-des-Petits-Champs... fără să știi nimic. Ce se cânta la Operă când ai fost tu?

— *Wilhelm Tell*^[8].

— Bine! continuă peisagistul, celebrul duo al Matildei ți-a făcut, desigur, plăcere. Ei, cu ce crezi tu că s-a ocupat cântăreața după ce a ieșit din scenă?

— Păi... s-a... ce?

— Așezat să mănânce două cotlete de berbec în sânge, pe care i le pregătise servitorul...

— Ei așa, pe naiba!

— Malibran^[9] se ținea cu rachiu și asta a omorât-o... Acum altceva! Ai văzut baletul, îl vei revedea

defilând aici, în ținută de dimineață, fără să bănuiești măcar că procesul tău depinde de câteva din acele piciorușe.

— Procesul meu?

— Uite, vere, iată ceea ce se numește o *figurantă*.

Leon îi arată una dintre acele fermecătoare creaturi care la douăzeci de ani au și trăit vreo șaizeci, de o frumusețe atât de autentică și atât de sigură că va fi omagiată, încât nici n-o mai arată. Era înaltă, pășea impecabil, avea o privire îndrăzneță de filfizon, și îmbrăcămintea ei atrăgea atenția printr-o ruinătoare simplitate.

— Este Carabine, spuse Bixiou salutând-o, ca și pictorul, printr-o ușoară înclinare a capului la care ea răspunse printr-un surâs.

— Și asta poate să ți-l destituie pe prefect.

— O figurantă? Da' ce este asta, mă rog?

— Figuranta este un „șoricel” de o mare frumusețe, pe care maică-sa, falsă sau adevărată, a vândut-o în ziua când n-a putut să devină nici prima, nici a doua, nici a treia solistă și când a preferat oricărei alte situații pe aceea de simplă balerină, pentru bunul motiv că, așa cum și-a petrecut tinerețea, nu mai putea să facă altceva; ar fi fost respinsă de teatrele mici unde se cer dansatoare, n-ar fi reușit în cele trei orașe din Franța unde se dau balet, n-ar fi avut bani sau dorința să meargă în străinătate, pentru că trebuie să știi că marea școală de dans din Paris furnizează întregii lumi dansatori și dansatoare. Așadar, pentru ca un „șoarece” să devină figurantă, adică o balerină oarecare, trebuie să fi fost reținută la Paris de vreo legătură trainică – vreun bogătaș pe care nu-l iubea, ori un băiat sărac pe care îl iubea prea mult. Cea pe care ai văzut-o și care, astă-seară, se va dezbrăca și îmbrăca, poate, de trei ori ca prințesă, țărancă, tiroleză etc. are cam două sute de franci pe lună.

— E mai bine îmbrăcată decât *prefectina* noastră...

— Dacă te-ai duce la ea, spuse Bixiou, ai vedea cameristă, bucătăreasă și valet. Locuiește într-un splendid apartament în strada Saint-Georges. În sfârșit, păstrând proporțiile dintre averile de astăzi și cele de odinioară din Franța, ea este o rămășiță a artistei de Operă din secolul al XVIII-lea. Carabine este o forță; îl are în mână astăzi pe du Tillet, un bancher foarte influent la cameră.

— Și deasupra acestor două trepte, ce mai e în balet? întrebă Gazonal.

— Privește, îi spuse vărul său arătându-i o caleașcă elegantă, trecând pe la capătul bulevardului, pe strada de la Grange Batelière, uite una dintre solistele baletului, al cărei nume pe afiș atrage tot Parisul, care câștigă șaiszeci de mii de franci pe an și trăiește ca o prințesă: prețul fabricii tale nu ți-ar ajunge ca să cumperi dreptul de a-i spune de treizeci de ori bună ziua.

— Ei, o să-mi spun mie însumi bună ziua și n-o să fie așa de scump!

— Vezi, îi spuse Bixiou, pe scaunul din față al caleștii tânărul acela chipeș? Este un viconte, cu un nume răsunător, primul ei gentilom servant, cel care-i susține interesele pe la ziare, care-i transmite, dimineața, soliile de pace sau război către directorul Operei, sau organizează aplauzele prin care este salutăată la intrarea sau ieșirea ei din scenă.

— Asta, scumpii mei domni, e lovitura de grație, nici nu bănuiam așa ceva despre Paris.

— Ei bine, află măcar tot ce se poate vedea în zece minute în pasajul Operei. Ia uite! zise Bixiou.

Două persoane ieșeau tocmai atunci din pasaj, un bărbat și o femeie. Femeia nu era nici urâtă, nici frumoasă; modelul, croiala, culoarea toaletei sale aveau acea distincție proprie unei artiste, iar bărbatul aducea bine a cântăreț.

— Uite, spuse Bixiou, un bas profund și o a doua solistă din balet. El este un om cu un talent imens, dar vocea asta fiind un accesoriu în partitură, câștigă abia cât o dansatoare. A doua solistă, celebră înainte de a apărea Taglioni și Elssler^[10], a conservat la noi dansul de caracter și mimica. Dacă celelalte două n-ar fi dezvăluit în dans o poezie neobservată până atunci, ea ar fi astăzi un talent de mâna întâi. Dar așa, este pe planul al doilea; își încasează, totuși, cei treizeci de mii de franci ai ei, și un *pair* al Franței, foarte influent în cameră, îi este prieten credincios. Ia uite dansatoarea de mâna a treia, o dansatoare care nu există decât datorită atotputerniciei unui ziar. Dacă angajamentul ei n-ar fi fost reînnoit, ministerul ar fi avut de dus în spinare un dușman mai mult. La Operă, corpul de balet este o mare putere; de aceea, în sferele înalte din lumea elegantă și din politică, este mai distins să ai legături cu dansul decât cu cântul. La parter, unde vin obișnuiții Operei, aceste cuvinte: „Domnul preferă cântul”, sunt un fel de bătaie de joc.

Tocmai atunci trecea un bărbat mic, cu o figură comună, îmbrăcat simplu.

— În sfârșit, iată trecând cealaltă jumătate a încasărilor Operei, tenorul. Nu mai sunt posibile nici poem, nici muzică, nici reprezentație fără un tenor celebru, a cărui voce să atingă o anumită notă. Tenorul este dragostea, este vocea care mișcă inima, care vibrează în suflet, și acest lucru se cifrează printr-un salariu mai considerabil decât al unui ministru. O sută de mii de franci pentru un gâtlej, o sută de mii de franci pentru o pereche de glezne, iată cele două flagele financiare ale Operei.

— Sunt înmărmurit, spuse Gazonal, de toate aceste sute de mii de franci care se plimbă pe aici.

— O să fii și mai înmărmurit, dragă vere, vino cu noi... Vom lua Parisul cum ia un artist violoncelul și o să-ți arătăm cum se cântă cu el, în sfârșit, cum te distrezi în Paris.

— E un caleidoscop de șapte leghe ocol! strigă Gazonal.

— Înainte de a-l călăuzi pe domnul, trebuie să-l văd pe Gaillard, spuse Bixiou.

— Dar Gaillard îi poate fi de folos vărului?

— Ce mai e și mașinăria asta? întrebă Gazonal.

— Nu e o mașinărie! e un mașinist. Gaillard este unul dintre prietenii noștri, care a ajuns, în sfârșit, administrator de ziar și al cărui caracter, întocmai ca și casa lui de bani, se evidențiază prin oscilații comparabile cu ale fluxului și refluxului mării. Gaillard poate să te ajute să câștigi procesul.

— L-am pierdut...

— Atunci, e timpul să-l câștigi, răspunse Bixiou.

La Théodore Gaillard, care locuia atunci în strada Ménars, valetul îi invită pe cei trei prieteni să aștepte într-un salonaș, spunându-le că domnul este într-o conferință secretă.

— Cu cine? întrebă Bixiou.

— Cu un om care-i vinde întemnițarea unui debitor greu de prins, răspunse o femeie splendidă, arătându-se într-o fermecătoare toaletă de dimineață.

— În acest caz, dragă Suzanne, spuse Bixiou, noi putem intra...

— Oh! ce frumoasă făptură! exclamă Gazonal.

— Este doamna Gaillard, îi spuse Leon de Lora șoptindu-i la ureche. Ai în fața ochilor, dragul meu, cea mai modestă femeie din Paris: avea un public și s-a mulțumit cu un soț.

— Ce doriți, monseniorilor? întrebă glumețul administrator, văzând pe cei doi prieteni și imitând pe Frédérick Lemaître^[1].

Théodore Gaillard, odinioară plin de haz, sfârșise prin a se mai prosti tot stând în același mediu, fenomen moral care se poate vedea la Paris. Cea mai mare plăcere a sa era, pe atunci, să presare dialogul cu vorbe de duh luate din piesele

la modă și rostite cu intonația pe care le-o dăduseră actorii celebri.

— Am venit să glumim, răspunse Leon.

— *Iarăși, tinere!* (Odry în *Saltimbancii*^[12])

— În sfârșit, vom pune cu siguranță mâna pe el, spuse în concluzie interlocutorul lui Gaillard.

— Ești sigur, nene Fromenteau? întrebă Gaillard, de unsprezece ori l-am avut în mână seara și l-ai scăpat dumneata dimineața.

— Ce vreți?! în viața mea n-am văzut un datornic ca ăsta, este o locomotivă, se culcă la Paris și se trezește în departamentul Seine-et-Oise. E o încuietore cu mai multe chei.

Observând un zâmbet pe buzele lui Gaillard, adăugă:

— Așa se spune în breasla noastră. A agăța un om, a-l încuia, însemnează a-l aresta. În poliția judiciară se spune altfel. Vidocq^[13] spunea clienței sale: „Ești servit”. E mai nostim, pentru că e vorba de ghilotină.

La un semn cu cotul pe care îl făcu Bixiou, Gazonal deveni numai ochi și urechi.

— Domnul unge laba? întrebă Fromenteau cu un ton amenințator, dar rece.

— Este vorba de *cincizeci de centime* (Odry în *Saltimbancii*), răspunse administratorul luând cinci franci și dându-i lui Fromenteau.

— Și pentru golani mei? urmă acesta.

— Care golani? întrebă Gaillard.

— Cei pe care îi întrebuințez.

— Sunt și alte grade inferioare? întrebă Bixiou.

— Da, domnule, răspunse spionul. Sunt aceia care ne dau informații fără să știe și fără să fie plătiți. Pe proști și pe neghiobi îi socotesc mai prejos decât golătimea.

— Adesea e frumoasă și spirituală golătimea asta, exclamă Leon.

— Sunteți, așadar, de la poliție? întrebă Gazonal privind cu o neliniștită curiozitate pe acest omuleț

uscățiv, nepăsător și îmbrăcat ca un al treilea ajutor de portărel.

— De care poliție vorbiți? întrebă Fromenteau.

— Sunt, deci, mai multe?

— Au fost până la cinci, răspunse Fromenteau. Poliția judiciară al cărei șef a fost Vidocq! Contrapoliție, cu un șef întotdeauna necunoscut. Poliția politică a lui Fouché^[14] ... Apoi cea a afacerilor externe și a curții (împăratul, Ludovic al XVIII-lea etc.) care se ciondăneau cu cea din *quai* Malaquais. Asta a mers până la domnul Decazes^[15]. Eu eram din a lui Ludovic al XVIII-lea încă din 1793, cu bietul Contenson.

Leon de Lora, Bixiou, Gazonal și Gaillard se uitară unul la altul cu același gând: „Pe câți i-o fi împins la ghilotină?”

— Acum vor să lucreze fără noi, ce prostie! continuă după o pauză omulețul, devenit, dintr-odată, atât de înspăimântător. La prefectură, din 1830, vor oameni cinstiți; mi-am dat demisia și-mi scot și eu un ciubuc cu arestările pentru datorii.

— Este mâna dreaptă a sindicului tribunalului de comerț, îi spuse Gaillard lui Bixiou, la ureche, dar nu se știe niciodată cine îi plătește mai mult, datornicul sau creditorul.

— Cu cât e mai josnică o meserie, cu atât trebuie să fii mai cinstit, spuse sentențios Fromenteau: eu sunt de partea cui mă plătește mai mult. Doriți să recuperați cincizeci de mii de franci și vă caliciți când se cuvine să ungeți puțin roțile! Dați-mi mie cinci sute de franci și, mâine dimineață, omul dumneavoastră este băgat la răcoare, căci l-am ochit de ieri.

— Cinci sute de franci, numai pentru dumneata? strigă Théodore Gaillard.

— Lisette nu are șal, răspunse spionul fără să lase să se vadă pe fața lui nicio tresărire; îi spun Lisette din cauza lui Béranger^[16].

— Ai o Lisette și mai rămâi în meseria asta! strigă virtuosul Gazonal.

— E atât de distractiv! Degeaba se aduc laude pescuitului și vânatului; să hăituiești omul la Paris este o distracție mult mai interesantă.

— Într-adevăr, spuse Gazonal vorbindu-și singur cu glas tare, oamenilor ăstora li se cere mare talent!...

— Dacă v-aș înșira calitățile care-l fac pe cineva să se afirme în meseria noastră, îi spuse Fromenteau ghicind, dintr-o singură privire, totul despre Gazonal, ați crede că vorbesc despre un om de geniu. N-avem oare nevoie de un ochi de linx? Îndrăzneală (să pătrunzi ca o ghiulea prin case, să intri în vorbă cu oamenii ca și când i-ai cunoaște, să propui ticăloșii totdeauna acceptate etc.). Memorie. Perspicacitate. Inventivitate (să găsești șiretlicuri combinate în grabă, niciodată aceleași, pentru că spionajul se modelează după caracterul și obiceiurile fiecăruia). Acesta este un dar divin. În sfârșit, agilitate, forță etc. Toate aceste facultăți sunt zugrăvite, domnilor, pe ușa academiei lui Amoros^[17], ca întruchipând virtutea! Noi trebuie să le avem pe toate, altminteri pierdem leafa de o sută de franci pe lună pe care ne-o dă statul, instituția din strada Jérusalem^[18] sau sindicul tribunalului comercial.

— Îmi pareți un om remarcabil, îi spuse Gazonal.

Fromenteau se uită la provincial fără să-i răspundă, fără să dea vreun semn de emoție și ieși fără să salute pe nimeni. O sclipire de geniu!

— Ei, vere, văzuși poliția în carne și oase, îi spuse Leon lui Gazonal.

— Mă simt ca și cum aș fi luat o curățenie, răspunse cinstitul fabricant în timp ce Gaillard și Bixiou vorbeau între ei în șoaptă.

— Am să-ți dau răspunsul diseară la Carabine, zise cu glas taro Gaillard, așezându-se din nou la biroul său, fără să-l vadă sau să-l salute pe Gazonal.

— E un impertinent! exclamă meridionalul în pragul ușii.

— Ziarul său are douăzeci și două de mii de abonați, spuse Leon de Lora. Este una dintre cele cinci puteri ale zilei, și dimineța nu are timp să fie politicoș...

— Dacă trebuie să mergem la cameră ca să-i aranjăm procesul, să luăm drumul cel mai lung, spuse Leon lui Bixiou.

— Cuvintele de duh spuse de oamenii mari sunt ca lingurile de argint aurit care prin îndelungată întrebuințare se curăță de aur; fiind întruna repetate, pierd orice strălucire, răspunse Bixiou. Dar unde mergem?

— Aici, aproape, la pălărierul nostru, răspunse Leon.

— Bravo! strigă Bixiou. Dacă continuăm tot așa, vom petrece, poate, o zi veselă.

— Gazonal, urmă Leon, am să-l fac pe pălărier să se dea în spectacol, pentru tine; numai, să fii serios cum e regele pe moneda de cinci franci, pentru că vei vedea pe gratis un strașnic original, un om pe care înfumurarea îl face să-și piardă capul. Astăzi, dragul meu, toată lumea vrea să se acopere de glorie, și mulți se acoperă de ridicol, de unde rezultă caricaturi vii cu totul noi...

— Când toată lumea va fi acoperită de glorie, cum ei mai putea să te distingi? întrebă Gazonal.

— Glorie?... ar trebui să fii un prost, îi răspunse Bixiou. Vărul dumitale este decorat, eu sunt bine îmbrăcat, dar la mine se uită toată lumea...

După această observație care poate explica de ce la Paris oratorii și alți mari politicieni nu mai pun nimic la butoniera fracului lor, Leon îi arată lui Gazonal, scris cu litere de aur, ilustrul nume de VITAL, SUCCESOR AL LUI FINOT, FABRICANT DE PĂLĂRII (nu pălărier, ca odinioară), ale cărui reclame aduc ziarelor tot atâția bani cât și cele a vreo trei negustori de pilule

sau praline și care, mai e pe deasupra, și autorul unui mic tratat despre pălării.

— Dragul meu, îi spuse Bixiou lui Gazonal, arătându-i splendorile din vitrină. Vital are un venit de patruzeci de mii de franci.

— Și rămâne pălărier! strigă meridionalul rupându-i brațul lui Bixiou printr-o bruscă tresărire.

— O să-l cunoști, răspuse Leon. Ai nevoie de o pălărie, vei avea una pe gratis.

— Domnul Vital nu e aici? întrebă Bixiou nevăzând pe nimeni la tejghea.

— Domnul face corecturi în cabinetul său, răspuse un vânzător.

— Ei! ce stil! îi spuse Leon vărului său.

Apoi, adresându-se vânzătorului:

— Putem să-i vorbim fără să-i tulburăm inspirația?

— Poftește-i pe domnii, spuse o voce.

Era o voce de burghez, vocea unui eligibil^[19], o voce puternică, de om cu parale.

Și Vital binevoi să se arate, îmbrăcat de sus până jos în stofă neagră, împodobit cu o splendidă cămașă cu jabou, ornată cu un diamant. Cei trei prieteni zăriră o femeie tânără și drăguță, așezată la birou și lucrând la o broderie.

Vital este un bărbat între treizeci și patruzeci de ani, de o voioșie naturală, dar stăpânită de frâna ideilor sale ambițioase. Are parte de acea statură mijlocie care este privilegiul organismelor sănătoase. Destul de gras, e îngrijit de felul lui; fruntea i se dezgolește, dar el nu-și ascunde această chelie vrând să facă impresia unui om devorat de gânduri. Se vede, după cum îl privește și îl ascultă nevasta, că ea crede în geniul și în reputația soțului ei. Lui Vital îi plac artiștii, nu că ar avea gustul artelor, dar din colegialitate, pentru că se crede artist și lasă să se întrevadă acest lucru apărându-se de un asemenea titlu de noblețe și așezându-se cu o statornică premeditare la o

distanță enormă de arte, pentru ca să i se spună: „Ați ridicat pălăria la înălțimea unei științe”.

— Mi-ați găsit, în fine, o pălărie? întrebă peisagistul.

— Cum, domnule, răspunse Vital, în cincisprezece zile, pentru dumneavoastră?... Mă întreb dacă or să fie de ajuns două luni pentru a descoperi forma care se potrivește fizionomiei dumneavoastră. Iată litografia dumneavoastră, e aici, v-am și studiat! Nu mi-aș da atâta osteneală pentru un prinț; dar dumneavoastră sunteți mai mult, sunteți un artist și mă înțelegeți, scumpe domn.

— Iată unul dintre cei mai mari inventatori ai noștri, un om care ar fi mare ca Jacquart^[20] dacă ar consimți, să moară un pic, spuse Bixiou prezentându-l pe Gazonal. Prietenul nostru, fabricant de stofe, a descoperit mijlocul de a regăsi indigoul vechilor fracuri albastre și dorea să vă vadă, ca pe un mare fenomen, pentru că dumneavoastră ați spus: *Pălăria e omul!*^[21] Aceste cuvinte au cucerit pe domnul. Ah! Vital, dumneata ai o credință, crezi în ceva, te pasionează opera dumitale.

Vital abia asculta, pălise de plăcere.

— Ridică-te, nevastă!... Domnul este un prinț al științei.

Doamna Vital se ridică la un gest al soțului său. Gazonal o salută.

— Voi avea oare onoarea să vă fac o pălărie? continuă Vital, deosebit de prevenitor și numai zâmbete.

— Același preț ca și pentru mine, spuse Bixiou.

— Bine-nțeles, nu-mi trebuie altă plată decât plăcerea de a fi uneori pomenit de dumneavoastră, domnilor! Pentru domnul trebuie o pălărie pitorească, în genul celei a domnului Lousteau^[22], spuse el privindu-l pe Bixiou cu un aer de superioritate. Mă voi gândi.

— Vă dați multă osteneală, spuse Gazonal industriașului parizian.

— Oh! doar pentru puține persoane, pentru acelea care știu să aprecieze prețul eforturilor mele. Uite, în aristocrație, un singur bărbat a înțeles sensul pălăriei, prințul de Béthune. Cum de nu se gândesc bărbații, așa cum fac femeile, că pălăria este primul lucru care atrage atenția într-o ținută, și cum nu se hotărăsc să schimbe sistemul actual care, putem s-o spunem, este dezgustător? Dar, dintre toate națiile, francezii persistă cel mai mult într-o prostie! îmi dau seama, domnilor, de dificultățile chestiunii. Nu amintesc de lucrările mele asupra acestei probleme pe care cred că am abordat-o pe plan filosofic, dar, în calitate de pălărier doar, numai eu singur am descoperit mijloacele de a denunța nedemna pălărie folosită în Franța, până când voi reuși s-o dau jos.

Vital arată îngrozitoarea pălărie purtată astăzi.

— Iată inamicul, domnilor, spuse el. Când te gândești că cel mai spiritual popor de pe pământ consimte să poarte pe cap această bucată de burlan de sobă! a spus unul dintre scriitorii noștri... Priviți toate inflexiunile pe care am putut să le dau acestor oribile linii, adăugă el arătând una după alta *creațiile* sale. Dar, deși știu, după cum vedeți, să le adaptez la caracterul fiecăruia, pentru că vedeți aici pălăria unui medic, a unui băcan, a unui tânăr elegant și a unui artist, a unui om gras sau a unui slab, totuși, acest obiect rămâne oribil. Poftim, urmăriți-mi bine ideea!...

Luă o pălărie cu calota joasă și borul mare.

— Vedeți vechea pălărie a lui Claude Vignon, mare critic, libertin și chefliu... Se raliază cu ministerul, este numit profesor, bibliotecar, nu mai scrie decât la *Débats*^[23], e făcut referendar la Consiliul de Stat, are șaisprezece mii de franci leafă, câștigă patru mii de franci la ziar, e decorat... Ei bine, iată noua sa pălărie!

Și Vital arată o pălărie de o formă și un desen cu adevărat centriste în politică.

— Ar fi trebuit să-i faceți o pălărie de măscărici! strigă Gazonal.

— Sunteți un om genial de-mi scot pălăria, domnule Vital, spuse Leon.

Vital se înclină fără să bănuiască jocul de cuvinte.

— Ați putea să-mi spuneți de ce, la Paris, prăvăliile dumneavoastră se închid cel mai târziu seara, chiar după cafenele și cârciumi? Zău, asta mă miră, întrebă Gazonal.

— În primul rând, magazinele noastre sunt mai frumoase seara, luminate, decât ziua; apoi, pentru zece pălării vândute ziua, se vând cincizeci seara.

— Toate sunt ciudate la Paris, spuse Leon.

— Ei, cu toate eforturile și succesele mele, reîncepu Vital continuându-și elogiul, trebuie să ajungem la pălăria cu calota rotundă. Către asta tind!...

— Ce vă împiedică? îl întrebă Gazonal.

— Ieftinătatea, domnule! Mai întâi fabricăm pălării frumoase de mătase, cu cincisprezece franci, ceea ce omoară comerțul nostru, pentru că, la Paris, niciodată n-ai cincisprezece franci pentru o pălărie nouă. Și când castorul costă treizeci de franci, problema e aceeași. Când spun castor, de fapt nu se mai cumpără nici zece livre de păr de castor în Franța. Acest articol costă trei sute cincizeci de franci livra și trebuie o uncie^[24] pentru o pălărie; de altfel, pălăria de castor nu face parale: părul acesta se vopsește prost, se înroșește în zece minute la soare, și pălăria se boțește la căldură. Ceea ce numim noi castor este pur și simplu păr de iepure. Calitățile superioare se fac din spinarea animalului, calitatea a doua din părți, a treia din burți. Vă divulg secretul meseriei, sunteți oameni de onoare. Dar, fie că avem iepure sau mătase pe cap, cincisprezece sau treizeci de franci, problema rămâne tot de nerezolvat. Pălăria trebuie s-o

plătești, iată de ce rămâne ceea ce este acum. Onoarea vestimentară a Franței va fi salvată în ziua în care pălăriile cenușii cu calotă rotundă vor costa o sută de franci! Vom putea atunci, ca și croitorii, să facem credit. Ca să ajungem la acest rezultat, ar trebui să ne hotărâm să purtăm paftaua și panglica de aur, pana, reverul de satin, ca sub Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea. Comerțul nostru, intrând atunci în plină fantezie, și-ar înzeci afacerile. Piața lumii ar aparține Franței, întocmai ca în moda feminină în care Parisul va da totdeauna tonul; pe câtă vreme acum, pălăria noastră actuală poate să fie fabricată oriunde. Iji această chestiune, se pot câștiga anual pentru țara noastră vreo zece milioane bani străini...

— O revoluție! îi spuse Bixiou prefăcându-se entuziasmat.

— Da, radicală, pentru că trebuie schimbată forma.

— Sunteți fericit în felul lui Luther, spuse Leon care pultiva totdeauna calamburul, visați la o reformă.

— Da, domnule. Ah! dacă doisprezece sau cincisprezece artiști, capitaliști sau eleganți care dau tonul ar vrea să aibă curaj numai douăzeci și patru de ore, Franța ar câștiga o frumoasă bătălie comercială! Uite, îi spun soției mele: „Mi-aș da averea ca să reușesc. Da, toată ambiția mea este să regenerez acest lucru, și apoi să dispar!”...

— Acest om e colosal, spuse Gazonal ieșind, dar vă asigur că toți originalii voștri au ceva meridional...

— Să mergem pe-acolo, spuse Bixiou, arătând strada Saint-Marc.

— Vom vedea altceva?...

— Vei vedea cămătăreasa „șoriceilor”, a figurantelor, o femeie care cunoaște tot atâtea secrete oribile, câte rochii vei zări atârinate în dosul geamului ei, spuse Bixiou.

Și arată una dintre acele prăvălii neîngrijite făcând pată în mijlocul strălucitoarelor magazine moderne. Era o dugheană cu fațada pictată în 1820 și rămasă proprietarului casei, desigur în urma unui faliment, într-o stare îndoielnică; culoarea dispăruse sub un strat dublu, după o îndelungată folosință și fiind mult îngroșat de praf; geamurile erau murdare, clanța se bălăbănea ca în toate locurile de unde ieși mai iute decât ai intrat.

— Ce spui de asta, nu e oare vară primară cu Moartea? întrebă desenatorul la urechea lui Gazonal, arătându-i la tejghea o teribilă cumătră. Ei bine, se numește doamna Nourrisson.

— Doamnă, cât costă această dantelă? întrebă fabricantul vrând să se întreacă în vervă cu cei doi artiști.

— Pentru dumneavoastră, domnule, care veniți de departe, numai trei sute de franci, răspunse ea.

Observând o mișcare proprie meridionalilor, ea adăugă cu un aer pătruns:

— Asta este de la biata prințesă de Lamballe^[25].

— Cum? Atât de aproape de Palatul Regal? strigă Bixiou.

— Domnule, cei de-acolo nici nu bănuiesc.

— Doamnă, noi n-am venit să cumpărăm, spuse cîstit Bixiou.

— Văd, domnule, răspunse doamna Nourrisson.

— Avem mai multe lucruri de vânzare, continuă faimosul caricaturist, locuiesc în strada Richelieu, 112, etajul șase. Dacă ați vrea să treceți peste câteva minute, ați putea face o afacere bună...

— Domnul dorește, poate, câțiva coți de muselină aproape nouă? întrebă ea zâmbind.

— Nu, e vorba de o rochie de mireasă, răspunse grav Leon de Lora.

După un sfert de oră, doamna Nourrisson veni într-adevăr la Bixiou, care, pentru a duce gluma până la capăt, adusese la el pe Leon și pe Gazonal; doamna Nourrisson îi găsi serioși ca niște autori a

căror colaborare *nu obține tot succesul pe care-l merită*.

— Doamnă, îi spuse îndrăznețul mistificator arătându-i o pereche de papuci femeiești, sunt de la împărăteasa Iosefina.

Trebuia doar să i se plătească doamnei Nourrisson cu aceeași monedă pentru prințesa ei de Lamballe.

— Aștia? făcu ea. Sunt de anul ăsta, uite marca aici!

— Dar nu ghiciți, răspunse Leon, că acești papuci sunt o prefață, deși în mod obișnuit, sunt o concluzie de roman?

— Acest prieten al meu, reluă Bixiou arătând pe meridional, împins de un mare interes familial, ar vrea să știe dacă o tânără persoană dintr-o familie bună și bogată, și pe care dorește s-o ia în căsătorie, a făcut vreun pas greșit.

— Cât îmi va da domnul? întrebă doamna Nourrisson uitându-se la Gazonal, care nu se mai mira de nimic.

— O sută de franci, răspunse fabricantul.

— Mulțumesc! spuse ea refuzând cu o strâmbătură de ar fi stârnit gelozia unei maimuțe.

— Dar cât vreți, scumpă doamnă Nourrisson? întrebă Bixiou, luând-o de mijloc.

— În primul rând, scumpii mei domni, de când muncesc, n-am văzut niciodată pe nimeni, bărbat sau femeie, să se târguiască atunci când e vorba de fericire. Pe urmă, ia mai dați-o-ncolo, sunteți niște poznași, continuă ea lăsând să apară un zâmbet pe buzele ei reci și accentuându-l cu o privire înghețată de pisică neîncrezătoare. Dacă nu e vorba de fericire, desigur că e de avere; și, la înălțimea la care locuiți, te tocmești și mai puțin când e vorba de zestre. Ia să vedem, spuse ea cu un aer mios, despre ce e vorba, mielușeilor?

— Despre casa Beunier și Comp., răspunse Bixiou, foarte mulțumit să afle la ce poate să se aștepte de la o persoană care-l interesa.

— Oh! pentru asta, spuse ea, un pol ajunge...

— Cum așa?

— Am la mine toate bijuteriile mamei ei, din trei în trei luni dă din colț în colț, zău, și este în mare încurcătură până să facă rost de dobânzile la banii pe care i-am dat cu împrumut. Vrei să te însori pe-acolo, naivule? spuse ea. Dă-mi patruzeci de franci și voi bârfi mai mult decât pentru trei sute.

MADAME NOURRISSON.

Revendeuse à la toilette.

LES COMÉDIES SANS LE SAVOIR.

Gazonal îi arată o monedă de patruzeci de franci, și doamna Nourrisson dădu amănunte înspăimântătoare despre mizeria tăinuită a câtorva femei socotite *cumsecade*. Revânzătoarea, înveselită de această convorbire, își dădu arama pe față. Fără să trădeze vreun nume, vreun secret, îi înfioră pe cei doi artiști, arătându-le că se găsesc puține fericiri la Paris, ca să nu fie clădite pe temelia nesigură a împrumutului. Păstra în sertarele ei răposate bunici, copii în viață, bărbați decedați, nepoate moarte, amintiri înconjurate de aur și briliante. Afla povești înspăimântătoare făcându-și clientele să vorbească unele despre altele și smulgându-le tainele în momentele lor de patimă, de certuri, de mâinii, și în cursul acelor pregătiri fără însemnătate, necesare contractării unui împrumut.

— Cum ați ajuns să faceți acest comerț? întrebă Gazonal.

— Pentru fiul meu, spuse ea cu naivitate.

Aproape întotdeauna, revânzătoarele își justifică negoțul prin argumente pline de motive frumoase.

Doamna Nourrisson pretinse că pierduse mai mulți pretendenți, trei fiice care ajunseseră niște stricate, în fine, toate iluziile. Le arată, ca fiind cele mai prețioase valori imobiliare ale ei, recipise de la muntele de pietate, vrând să dovedească cât ghinion comporta negoțul ei. Sustinea că va fi strâmtorată la 30 ale lunii în curs. O *furau* mult, spunea ea.

Auzind acest cuvânt, cam prea tare, cei doi artiști se uitară unul la altul.

— Uite, copii, o să vă arăt cum suntem trase pe sfoară! Nu e vorba de mine, ci de vecina mea din față, doamna Mahuchet, pantofăreasa pentru femei. Împrumutase bani unei contese, o femeie cu prea multe patimi față de veniturile ei. *'Mneaei* se lăfăie într-un apartament splendid, cu mobilă frumoasă! *'mneaei* primește oaspeți și face, cum se spune, un tãmbălău îndrăcit. Deci, datorează

pantofăresei trei sute de franci și dădea, mai alaltăieri, o masă, o serată. Pantofăreasa, aflând acest lucru de la bucătăreasă, vine la mine: ne înfierbântăm, ea vrea să facă tărașoi. Eu zic: „Mătușă Mahuchet, la ce bun să-ți atragi ura ei. Mai bine obții de la ea niște zăloguri bune. La una dată naibii alta și mai și! Și nici nu-ți face sânge rău...” Ea vrea să se ducă, mă roagă s-o ajut, mergem amândouă. „Doamna nu-i acasă.” „Las’ că știm noi!” „O s-o așteptăm, spune mătușă Mahuchet, chiar dac-ar trebui să stau până la miezul nopții.” Ne instalăm în anticameră și vorbim. Aha! uite, uși se deschid, se închid, pași mărunți, voci înfundate... Pe mine, astea mă întristau. Sosea lumea pentru masă. Vă închipuiți ce întorsătură luau lucrurile. Contesa trimite pe cameristă s-o îmbuneze pe Mahuchet. „O să vă plătească mâine!” În fine, multe mofturi de astea... Degeaba. Contesa, îmbrăcată de sărbătoare, vine în sufragerie. Mahuchet a noastră, auzind-o, deschide ușa și intră. Păi de, văzând o masă strălucind de argintărie (sfeșnicele, totul lucea ca o cutie de bijuterii), pornește ca sifonul și dă drumul la explozie: „Cine cheltuiește din banii altuia ar trebui să fie cumpătat, să nu invite lume la masă! Să fii contesă și să datorezi trei sute de franci unei nenorocite de pantofărese care are șapte copii!”... Vă puteți închipui ce-i mai toarnă muierea asta fără educație. La scuza contesei („Nu am bani!”), Mahuchet strigă: „Ei, doamnă, uite aici argintărie! Puneți tacâmurile amanet și plătiți-mi.” „Ia-le dumneata”, spuse contesa luând șase tacâmuri și vârandu-i-le în mână. Coborâm valvârtej scările... Aah! ce succes!... Aș, jos în stradă, pe Mahuchet o podidiră lacrimile, că e femeie bună. și a dus înapoi tacâmurile cerându-i iertare; înțelesese mizeria acestei contese: argintul era alpaca!...

— Și a rămas fără arginți, spuse Leon de Lora, în care fostul Mistigris se ivea din nou adesea.

— Ah! dragă domnule, spuse doamna Nourrisson, lămurită prin acest joc de cuvinte, sunteți artist, faceți piese de teatru, locuiți în strada du Helder și v-ați avut bine cu doamna Antonia, aveți ticuri pe care le cunosc... Ei haide! doriți să aveți vreo raritate în stil mare, Carabine sau Mousqueton, Malaga sau Jenny Cadine?

— Malaga, Carabine! Noi am făcut din ele ce sunt azi! strigă Leon de Lora.

— Vă jur, scumpă doamnă Nourrisson, spuse Bixiou, că voiam pur și simplu să avem plăcerea de a vă cunoaște, că dorim lămuriri asupra trecutului dumneavoastră și să știm pe ce drum ați ajuns la meseria asta.

— Eram femeie de încredere la un mareșal al Franței, prințul de Ysembourg, spuse ea luând o atitudine de-a Dorinei^[26]. Într-o dimineață, apare una dintre contesele cele mai cu moț de la curtea imperială; dorește să vorbească cu mareșalul, ba încă, în taină. Eu iau imediat măsuri ca să pot trage cu urechea. Femeiușcă noastră izbucnește în lacrimi și destăinuiește acestui nătăflet de mareșal (auzi, prințul de Ysembourg, acest Condé al republicii, un nătăflet!) că bărbatul ei, care slujea în Spania, a lăsat-o fără o hârtie de o mie de franci și că, dacă nu obține imediat o mie, două, copiii ei rămân fără pâine și nu mai are ce mânca mâine... Mareșalul meu, destul de darnic pe atunci, scoate din sertar două hârtii de câte o mie de franci. Mă uit la această frumoasă contesă când coboară, fără ca ea să mă vadă: râdea cu o mulțumire atât de puțin maternă, încât mă strecor până jos sub galerie și o aud spunând servitorului ei: „La Leroy”! Alerg acolo. Mămica noastră intră la acest renumit negustor din strada Richelieu, știți... Comandă și plătește o rochie de o mie cinci sute de franci: pe atunci, când comandai o rochie, o și plăteai. Peste două zile putea să apară la bal la o ambasadă, împopoțonată cum trebuie să fie o femeie ca să placă, în același timp, tuturor și unuia

singur. Din ziua aceea, mi-am spus: „Am o meserie! Când n-oi mai fi tânără, voi da bani cu împrumut doamnelor din lumea mare, luându-le boarfele amanet, căci patima nu socotește și plătește cu ochii închiși.” Dacă dumneavoastră căutați subiecte de vodevil, am să vă servesc...

După această tiradă, în care își pusese pecetea câte ceva din toate epocile vieții ei trecute, doamna Nourrisson plecă, lăsându-l pe Gazonal tot atât de înspăimântat de aceste destăinuiri, pe cât fusese și de cei cinci dinți galbeni pe care ea îi arătase, încercând să zâmbească.

— Ce facem acum? întrebă Gazonal.

— Polițe! spuse Bixiou fluierându-și portarul, pentru că am nevoie de bani, și-ți voi arăta la ce sunt buni portarii; dumneata crezi că sunt buni să deschidă ușa... aș, sunt buni să scoată din încurcătură oameni fără căpătâi ca mine, artiști pe care îi iau sub protecția lor; de aceea, într-o bună zi, al meu va căpăta premiul Montyon^[27].

Gazonal deschise ochii ca pentru a ilustra expresia: ca vițelul la poarta nouă.

Deodată apăru un bărbat între două vârste, jumătate valet, jumătate băiat de serviciu, dar mai mieros și mai unsuros, cu părul gras, cu abdomenul rotunjour, cu tenul palid și umed ca al unei starețe, încălțat cu pantofi de pâslă, îmbrăcat cu o haină de postav albastru și pantaloni cenușii.

— Ce doriți, domnule? întrebă el cu un aer care părea în același timp și de protector și de subordonat.

— Ravenouillet... îl cheamă Ravenouillet, spuse Bixiou întorcându-se spre Gazonal, ai, cumva, carnetul nostru de scadențe?

Ravenouillet scoase, din buzunarul de la spate, cel mai soios carnet pe care-l văzuse vreodată Gazonal.

— Înscrie acolo, cu termen de trei luni, aceste două polițe de cinci sute de franci fiecare, pe care

mi le vei semna acum.

Și Bixiou prezintă două trate gata pregătite, făcute de Ravenouillet la ordinul lui, pe care Ravenouillet le semnă imediat și le înscrie în carnetul unsuros unde soția sa însemna datoriile locatarilor.

— Mulțumesc, Ravenouillet, spuse Bixiou. Uite, ai o lojă pentru Vaudeville.

— Oho! fiica mea o să se distreze bine astă-seară! spuse Ravenouillet plecând.

— Suntem aici șaptezeci și unu de locatari, spuse Bixiou, în medie i se datorează lui Ravenouillet șase mii de franci pe lună, optsprezece mii pe trimestru pentru avansuri și taxe poștale, fără să mai vorbim de chiriile datorate. Este providența... cu o dobândă de treizeci la sută pe care i-o dăm noi, fără ca el să ne fi cerut vreodată ceva...

— Ah! Parisul, Parisul! exclamă Gazonal.

— Să mergem, spuse Bixiou, care andosase polițele, pentru că te duc, vere Gazonal, să mai vezi un comic care va juca, fără plată, o scenă delicioasă...

— Unde? îl întrerupse Gazonal.

— La un cămătar... Pe drum, îți voi povesti debutul prietenului Ravenouillet la Paris.

Trecând prin fața lojii portarului, Gazonal zări pe domnișoara Lucienne Ravenouillet exersând un solfegiu, pentru că era elevă la conservator; tatăl ei citea un ziar, iar doamna Ravenouillet ținea în mână scrisori, gata să le ducă locatarilor.

— Mulțumesc, domnule Bixiou, spuse fetița.

— Nu este un „șoarece”, spuse Leon vărului său, este o larvă de greier.

— Se pare că prietenia lojii de portar, spuse Gazonal, se poate câștiga, ca și a celorlalți, prin loji.

— Dar știu că se formează în tovărășia noastră! strigă Leon încântat de calambur.

— Iată povestea lui Ravenouillet, reluă Bixiou când cei trei prieteni coborâră pe bulevard. În 1831, Massol, consilierul dimitale de stat, era un avocat-ziarist care, pe atunci, nu voia să fie altceva decât ministru de justiție și binevoia să-l lase pe Louis-Philippe pe tron; dar trebuie să i se ierte ambiția, este doar din Carcassonne. Într-o dimineață vine la el un tânăr concetățean care-i spune: „Mă cunoașteți bine, domnu' Massol, sunt feciorul vecinului dumneavoastră, băcanul, sosesc de-acolo, pentru că ni s-a spus că, venind aici, fiecare găsește de lucru...” La aceste cuvinte, Massol se cutremură și își spuse că, dacă ar avea norocul să-l servească pe acest compatriot, care-i era de altfel cu totul necunoscut, tot departamentul i-ar cădea pe cap, că i s-ar uza o mulțime de mașinării de sonerie, zece șnururi de clopoței, covoarele, că singurul său valet l-ar părăsi, că ar avea greutăți cu proprietarul în privința scării, și că locatarii s-ar plânge de mirosul de usturoi și de diligență răspândit în toată casa. Prin urmare, se uită la solicitator cum se uită un măcelar la un berbec înainte de a-l înjunghia; dar, deși concetățeanul fu străpuns de acea privire sau de acel pumnal, el continuă astfel, după cum ne-a povestit Massol:

„Sunt ambițios ca oricare altul și nu vreau să mă întorc în ținutul nostru decât bogat, dacă mă mai întorc; căci Parisul este anticamera paradisului. Se spune că dumneavoastră, care scrieți la ziare, aveți pâinea și cuțitul, că numai să cereți și obțineți orice de la guvern; dar, dacă am aptitudini, ca noi toți, mă cunosc eu, nu am învățătură; dacă am posibilități, nu știu să scriu, ceea ce este o nenorocire, căci am idei; prin urmare, nu mă gândesc să vă fac concurență, mă cântăresc singur, n-aș reuși; dar deoarece puteți orice și suntem aproape frați, ca unii care ne-am jucat împreună când eram copii, mă bizui pe dumneavoastră să mă lansați și să mă ocrotiți... Ah! trebuie, vreau un

post, un post potrivit cu posibilitățile mele, cu ceea ce sunt și în care să mă îmbogățesc...” Massel era gata să-și dea cu asprime concetățeanul afară, aruncându-i în față vreun cuvânt brutal, când aceștia încheie astfel: „Nu cer deci să intru în administrație, unde înaintezi ca melcul, astfel încât vârul dumneavoastră de douăzeci de ani este tot controlor de teren... Nu, aș vrea doar să debutez...” „La teatru?...” îl întreabă Massol, fericit de acest deznodământ. „Nu, deși am gestică, înfățișare, memorie; dar se trag prea multe sfori; aș vrea să debutez în cariera... de portar.” Massol rămase grav și-i spuse: „Vor fi mult mai multe sfori, dar cel puțin vei vedea lojile pline”. Și îl ajută să obțină, cum spune Ravenouillet, șnurul primei lui decorații, clopoțelul de la poartă.

— Eu sunt primul, spuse Leon, care m-am ocupat de speța portarilor. Există escroci ai moralității, măscărici ai vanității, fățarnici moderni, septembriști^[28] plini de gravitate, inventatori de probleme palpitate de actualitate care predică emanciparea negrilor, îmbunătățirea vieții borfașilor, filantropie față de ocnașii liberați și care își lasă portarii într-o stare mai rea decât a irlandezilor^[29], în închisori mai înspăimântătoare decât celulele de nebuni și care le dau pe an, ca să trăiască, mai puțin decât dă statul pentru un condamnat... Eu n-am făcut decât o singură faptă bună în viața mea: loja portarului meu.

— Dacă un om, urmă Bixiou, după ce ar construi niște închisori mari, împărțite în mii de compartimente ca alveolele dintr-un stup sau niște cuști de menajerie, destinate să adăpostească creaturi de toate felurile și toate meseriile, dacă acest animal cu față de proprietar ar veni să consulte un savant spunându-i: „Vreau un individ din speța bimană oare să poată trăi într-o magherniță de zece picioare pătrate^[30], plină de pantofi vechi și otrăvită cu mirosuri de zdrențe; vreau să trăiască acolo toată viața, să doarmă, să

fie fericit, să aibă copii drăguți ca niște îngerii, să muncească, să gătească, să se plimbe, să cultive flori, să cânte și, fără să iasă de acolo sau să poată vedea ca lumea, să observe tot ce se întâmplă afară!...” ei bine, savantul acela n-ar putea să-l inventeze pe portar; numai Parisul putea să-l creeze sau, dacă vreți, diavolul.

— Industria pariziană a mers și mai departe în domeniul imposibilului, spuse Gazonal: există muncitorii... Voi nu cunoașteți toate produsele industriei, deși le expuneți pe voi. Industria noastră se luptă cu industria continentului, cu prețul multor suferințe, întocmai cum, în timpul Imperiului, Napoleon se lupta cu Europa cu prețul multor regimente.

— Iată-ne la prietenul meu Vauvinet, cămătarul, spuse Bixiou. Una dintre cele mai mari greșeli făcute de oamenii care zădăresc moravurile noastre este repetarea vechilor portrete. Astăzi, fiecare meserie s-a reînnoit. Băcanii devin *pair-i* ai Franței, artiștii sunt capitaliști, autorii de vodeviluri au rente. Dacă arareori mai rămân figuri de odinioară, în general, profesiunile nu mai păstrează îmbrăcămintea lor specială, nici vechile moravuri. Dacă i-am avut pe Gobseck, Gigonnet, Chaboisseau, Samanou, ultimii mohicani în meseria lor, ne bucurăm astăzi de Vauvinet, cămătarul băiat bun. filfizonul care frecventează culisele, demimondenele și care se plimbă într-un cupeu mic tras de un singur cal... Observă-mi cu atenție omul, prietene Gazonal, și vei vedea comedia banului; e rece când nu vrea să dea nimic, prietenos când bănuiește un câștig. Mai ales ascultă ce spune!

Și toți trei urcară la etajul al doilea într-o casă foarte arătoasă, situată pe Bulevardul Italienilor, și se pomeniră înconjurați de toate lucrurile elegante la modă pe atunci. Un tânăr de vreo douăzeci și opt de ani îi întâmpină aproape vesel, pentru că îl

văzu întâi pe Leon de Lora. Vauvinet îi strânse mâna lui Bixiou, în aparență cu multă prietenie, salută rece pe Gazonal și îi pofti într-un cabinet unde se ghiceau toate gusturile burgheze, în ciuda aparenței artistice a mobilierului și cu toate statuetele la modă și nenumăratele fleacuri adaptate la micile noastre apartamente de artă modernă, la fel de mică, astăzi, ca și cumpărătorul. Vauvinet era îmbrăcat ca toți tinerii afaceriști, cu un rafinament excesiv care la mulți dintre ei, este un fel de prospect.

— Vin după bani, spuse râzând Bixiou, prezentându-și polițele.

Vauvinet luă un aer serios care îl făcu pe Gazonal să zâmbească, atât era de mare deosebirea dintre fața surâzătoare și fața scontatorului somat să scoată parale.

— Dragul meu, spuse Vauvinet uitându-se la Bixiou, te-aș servi cu cea mai mare plăcere, dar în acest moment nu am bani.

— Ei aș!

— Da, am dat toți banii, știi cui... Bietul Lousteau și-a luat ca asociat la direcția unui teatru pe un autor bătrân de vodeviluri, foarte protejat de minister... unu' Ridal; și au avut nevoie ieri de treizeci de mii de franci. Sunt lefter, atât de lefter, că voi trimite la Cérizét după bani ca să plătesc două mii de franci pierduți azi-dimineață la cărți la Jenny Cadine...

— Trebuie să fii teribil de lefter, ca să-l refuzi pe bietul Bixiou, spuse Leon de Lora, că are limbă foarte ascuțită când este la ananghie...

— Dar, făcu Bixiou, nu pot să spun decât lucruri bune despre Vauvinet, e plin de bunuri...

— Dragul meu, spuse Vauvinet, mi-ar fi imposibil și dacă aș avea bani, să scontez, chiar cu cincizeci la sută, polițele semnate de portarul tău... Ravenouillet nu se cere. Nu e Rothschild. Te previn că această valoare este foarte trezită, trebuie să găsești altă firmă. Caută-ți un unchi! căci

prieten care să-ți semneze polițe nu mai întâlnești azi; spiritul pozitiv al secolului face progrese înspăimântătoare.

— Îl am, spuse Bixiou, arătându-l pe vărul lui Leon, îl am pe domnul... unul dintre cei mai mari fabricanți de postav din Sud, domnul Gazonal... Nu prea e bine pieptănat, urmă el privind părul zburlit și bogat al provincialului, dar am să-l duc la Marius să-i schimbe înfățișarea asta de pudel, atât de păgubitoare pentru prestigiul lui și al nostru.

— Nu cred în valorile din Sud, fără să-l jignesc pe domnul, răspuse Vauvinet făcându-l pe Gazonal atât de fericit, că nici nu se mai supără de această insolență.

Gazonal, ca un om excesiv de pătrunzător ce era, crezu că pictorul și Bixiou, ca să-l învețe să cunoască Parisul, voiau să-l facă să plătească o mie de franci pentru dejunul de la *Café de Paris*; căci acest fiu al Roussillon-ului nu pierduse încă această uimitoare neîncredere care, la Paris, îl ocrotește pe omul din provincie cum apără zidurile o cetate.

— Cum vrei tu să fac afaceri la două sute cincizeci de leghe distanță de Paris, în Pirinei! adăugă Vauvinet.

— E ultimul tău cuvânt? întrebă Bixiou.

— Am douăzeci de franci la mine, spuse tânărul scontator.

— Cu atât mai rău pentru tine, răspuse mistificatorul. Credeam că valorez o mie de franci, adăugă el aspru.

— Valorezi o sută de mii de franci, răspuse Vauvinet, uneori ești chiar de neprețuit... dar sunt lefter.

— Ei lasă, spuse Bixiou, să nu mai vorbim... Îți aranjasem astă-seară, la Carabine, cea mai bună afacere pe care ai putea s-o dorești... știi?

Vauvinet îi făcu cu ochiul lui Bixiou, strâmbătură pe care o fac samsarii între ei ca

pentru a-și spune: „Să nu ne întrecem în șmecherii”.

— Nu-ți mai amintești, începu Bixiou, că m-ai luat de mijloc, de parcă aș fi fost o femeie frumoasă, mângâindu-mă cu privirea și cu vorba, în timp ce-mi spuneai: „Voi face orice pentru tine, dacă poți să-mi procuri la valoarea nominală acțiuni ale căilor ferate finanțate de du Tillet și Nucingen”? Ei bine, dragul meu, Maxime și Nucingen vin la Carabine, care primește astă-seară mulți politicieni. Pierzi, amice, o frumoasă ocazie. Ei, adio, pungașule!

Și Bixiou se sculă, lăsându-l pe Vauvinet destul de indiferent în aparență, dar, în fond, nemulțumit ca un om care își dă seama că a făcut o prostie.

— Un moment, dragul meu, spuse scontatorul, n-am bani, dar am credit... Dacă efectele tale nu valorează nimic, pot să le păstrez și să-ți dau în schimb valori de portofoliu... În fine, ne putem înțelege în privința acțiunilor căilor ferate, vom împărți, într-o anumită proporție, beneficiile acestei operații, și atunci îți voi acorda o remiză în contul beneficiilor viitoare...

— Ah! nu, răspunse Bixiou, am nevoie de bani, trebuie să-mi încasez efectul Ravenouillet...

— Ravenouillet este, de altfel, foarte bun, spuse Vauvinet, depune la Casa de economii, este excelent.

— Valorează mai mult decât tine, spuse Leon, căci nu întreține demimondene, nu plătește chirie, nu se lansează în speculații și nu tremură la urcarea sau la scăderea acțiunilor...

— Ți se pare că glumești, stimabile? răspunse Vauvinet, care devenise vesel și mios; ai făcut un elixir din fabula lui La Fontaine *Stejarul și trestia*^[31]. Hai, *Gubetta*, *vechiul meu complice*, spuse Vauvinet luându-l pe Bixiou de mijloc, ai nevoie de bani, ei bine, n-am decât să cer cu împrumut trei mii de franci prietenului meu Cérizet, în loc de două mii... Și să fim prieteni,

Cinna^[32]!... Dă-mi terfeloagele tale. Dacă te-am refuzat, am făcut-o numai pentru că este foarte greu pentru un om care nu poate să-și facă modestul lui negoț decât scontându-și valorile la bancă să păstreze în sertarele biroului un Ravenouillet de-al tău... Este greu, foarte greu...

— Și cât e scontul? întrebă Bixiou.

— Aproape nimic, răspunse Vauvinet. Te va costa, pe trei luni, cincizeci de nenorociți de franci.

— Vei fi, cum spunea pe vremuri Emile Blondet, binefăcătorul meu, spuse Bixiou.

— Douăzeci la sută, plus dobândă, spuse Gazonal la urechea lui Bixiou, care îl lovi tare cu cotul în esofag.

— Ia uite, spuse Vauvinet deschizând sertarul biroului său, zăresc acolo, dragul meu, lipită de banderolă, o bancnotă uitată de cinci sute; nici nu știam că sunt atât de bogat; eu îți căutam un efect cu scadență la sfârșitul lunii, de patru sute cincizeci. Cérizet ți-l va lua fără mare scăzământ și gata suma. Dar fără glumă, Bixiou... așa-i? astăseară voi veni la Carabine, îmi juri...

— Nu suntem oare din nou amici? spuse Bixiou luând biletul de cinci sute și efectul de patru sute cincizeci de franci; îți dau cuvântul meu că îl vei vedea diseară pe du Tillet și pe mulți alții care vor să-și croiască drumul... de fier la Carabine.

Vauvinet îi conduse pe cei trei prieteni până pe palier, lingușindu-l pe Bixiou. Acesta rămase serios în pragul ușii de la intrare; îl asculta pe Gazonal care căuta să-i explice operația aceasta, demonstrându-i că, dacă amicul lui Vauvinet, acest Cérizet, îi lua un scont de cincizeci de franci la efectul de patru sute cincizeci de franci, asta însemna că el dă în total patruzeci la sută... Pe trotuar, Bixiou îl înspăimântă pe Gazonal printr-un râs de mistificator parizian, acel râs mut și rece, un fel de crivăț labial.

— Adjudecarea căilor ferate va fi sigur amânată la cameră, spuse el, o știm de ieri de la această

figurantă căreia i-am zâmbit... Și, dacă astă-seară câștig cinci, șase mii de franci la cărți, ce mai înseamnă șaptezeci de franci pierduți numai pentru a avea cu ce miza!...

— *Lansquenetus*^[33] este încă una dintre miile de fețe ale Parisului așa cum este el, începu Leon. De aceea, vere, vrem să te prezentăm unei ducese din strada Saint-Georges, unde vei vedea aristocrația demimondenelor și unde poți să câștigi procesul tău. Cum însă este imposibil să te arăți acolo cu părul tău ca în Pirinei, de parcă ești un arici, vom merge aici aproape, în Piața Bursei, la Marius, un alt actor al nostru.

— Cine mai e și actorul ăsta?

— Uite povestea, răspunse Bixiou. În 1800, unul din Toulouse numit Cabot, tânăr frizer ros de ambiție, veni la Paris și își deschise prăvălie (cum spuneți voi). Acest om talentat (posedă douăzeci și patru de mii de franci rentă la Libourne, unde s-a retras) înțelese că numele lui vulgar și dezgustător nu-l putea duce departe. Domnul de Parny^[34], clientul lui, îl botează Marius, nume mult superior prenumelor de Armand și Hippolyte, sub care se ascund patronimicele atinse de boala Cabot. Toți urmașii lui Cabot s-au numit Marius. Actualul Marius este Marius al V-lea și se numește Mougin. Așa se întâmplă în multe sectoare comerciale, cu apa de Botot, cu cerneala Petite-Vertu. La Paris, un nume devine o proprietate comercială și ajunge să constituie un fel de noblețe de firmă. Marius, care de altfel are elevi, a creat, spune el, prima școală de coafură din lume.

— Străbătând Franța am și văzut, spuse Gazonal, multe firme pe care citesc următoarele cuvinte: CUTARE, elevul lui Marius.

— Elevii aceștia trebuie să-și spele mâinile după fiecare coafură executată, răspunse Bixiou; dar Marius nu-i admite indiferent cum ar arăta, trebuie să aibă mâini frumoase și să nu fie urâți. Cei mai deosebiți, ca mod de a se exprima, ca înfățișare, se

duc să lucreze la domiciliu și se întorc foarte obosiți. Marius nu se deplasează decât pentru femeile de rang, are cabrioletă și lacheu.

— Dar, în definitiv, nu este altceva decât un bărbier! exclamă Gazonal indignat.

— Bărbier! spuse Bixiou, ia gândește-te că e căpitan în garda națională și e decorat pentru că a sărit primul la o baricadă în 1832^[35].

— Bagă de seamă, nu este nici coafor, nici peruchier, este director al unor saloane de coafură, adăugă Leon, urcând o scară cu stâlpii de cristal, cu balustrada de mahon și cu treptele acoperite cu un covor somptuos.

— Chiar așa! Să nu ne faci de râs, spuse Bixiou lui Gazonal. În anticameră vei da de lachei care îți vor lua haina și pălăria ca să le perie și te vor conduce până la ușa unuia din saloane, deschizând-o și închizând-o. Este necesar să-ți spun asta, dragă Gazonal, adăugă cu finețe Bixiou, ca nu cumva să strigi: „Hoții!”

Aceste saloane, continuă Leon, sunt trei încăperi unde directorul a îngrămădit toate invențiile luxului modern. La ferestre, draperii, peste tot jardiniere, divane moi pe care poți, când toate mesele de toaletă sunt ocupate, să-ți aștepți rândul, citind ziarul. Intrând, ai putea să-ți pipăi buzunarul, crezând că ți se vor cere cinci franci; dar, din orice pungă, nu se extrag decât cincizeci de cenți pentru freză și un franc pentru tuns și frizat. Lângă jardiniere se găsesc mese de toaletă elegante, și apa țâșnește prin robinete. Peste tot – oglinzi enorme reflectă fețele. Deci, să nu faci pe miratul. Când *clientul* (acesta e cuvântul elegant prin care Marius a înlocuit dezgustătorul *mușteriu*), când clientul apare în dreptul ușii, Marius îi aruncă o privire și e gata cântărit: pentru el nu ești decât un cap mai mult sau mai puțin apt de a-i da de lucru. Pentru Marius, nu există oameni, există doar capete.

— Îl vei auzi pe Marius pe toate tonurile gamei, spuse Bixiou, dacă știi să imiți jocul nostru.

Îndată ce se arată Gazonal, privirea lui Marius îi fu favorabilă, el strigă:

— Régulus! ocupă-te dumneata de acest cap, întâi rotunjește-l cu foarfeca mică.

— Scuzați, spuse Gazonal elevului, la un gest al lui Bixiou, doresc să fiu coafat chiar de domnul Marius.

Marius, foarte măgulit de această pretenție, se apropie, lăsând capul la care lucra.

— La dispoziția dumneavoastră, isprăvesc acum, n-aveți nicio grijă, elevul meu va face pregătirile, eu singur voi hotărî felul tunsorii.

Marius, un om scund, ciupit de vărsat, cu părul negru cărbune și frizat ca al lui Rubini^[36], îmbrăcat de sus până jos în negru, cu manșete, cu jaboul cămășii împodobit cu un diamant, îl recunosc atunci pe Bixiou și îl salută ca pe o forță egală cu a lui.

— E un cap comun, îi spuse el lui Leon, arătându-l pe domnul pe care îl coafa, un băcan!... Ce vreți, dacă n-am face decât artă am muri la Bicêtre^[37], nebuni!...

Și se întoarce cu o mișcare de neimitat la clientul său, după ce-i spuse lui Régulus:

— Servește pe domnul, este desigur un artist.

— Un ziarist, spuse Bixiou.

La aceste cuvinte, Marius trecu de două, trei ori pieptenul prin părul capului comun și se repezi la Gazonal, apucându-l pe Régulus de braț tocmai când se pregătea să țacănească forfecuțele.

— Mă ocup eu de domnul. Uitați-vă, domnule, spuse el băcanului, priviți-vă în oglinda cea mare, dacă vă cuprinde oglinda... Ossian!

Lacheul intră și puse stăpânire pe client ca să-l îmbrace.

— Veți plăti la casă, domnule, spuse Marius mușterii uimit care tocmai scotea punga.

— Este atât de necesar, dragul meu, să recurgi la această operație cu forfecuțele? întrebă Bixiou.

— Niciun cap nu vine la mine decât curățat, răspunse renumitul coafor; dar, pentru dumneavoastră, voi servi pe domnul în întregime. Elevii mei dau prima formă, altminteri n-aș prididi. Toată lumea spune ca dumneavoastră: „Să fiu coafat de Marius!” Nu pot să fac decât finisajul... La ce ziar lucrează domnul?

— În locul dumitale, aș avea trei sau patru Mariuși, spuse Gazonal.

— Ah! domnul este, cum văd, foiletonist! spuse Marius. Vai! în coafură, unde trebuie să pui mâna la toate, acest lucru este imposibil... Scuzați!

Îl lăsa pe Gazonal ca să vadă ce făcea Régulus care pregătea un cap de curând sosit.

Lovind cu limba în cerul gurii, făcu un zgomot de nemulțumire care poate fi tradus prin: ttt, ttt, ttt!

— Vai, Doamne! nu e destul de drept, tunsoarea dumitale face scări... Ia uite, Régulus, doar nu tundem pudeli, ci oameni, care au caracterul lor. Dacă mai continui să te uiți în tavan în loc să te împărți între oglindă și fața clientului, îmi vei dezonoara casa.

— Ești sever, domnule Marius.

— Trebuie să le arăt secretele artei..

— Este, deci, o artă? întrebă Gazonal.

Marius, indignat, îl privi pe Gazonal în oglindă și se opri cu pieptenele într-o mână și foarfecele în alta.

— Domnule, vorbești ca un... copil! Și totuși, după accent, păreți să fiți din Sud, patria oamenilor superiori.

— Da, știu că trebuie să ai un soi de gust, răspunse Gazonal.

— Dar tăceți din gură, domnule! mă așteptam la mai mult din partea dumneavoastră. Adică, un coafor, nu spun un coafor bun, căci ești sau nu ești coafor... un coafor... e mai greu de găsit... decât... ce să spun?... decât un... nu știu ce... un

ministru... (stați liniștit); adică nu, pentru că nu poți să-ți dai seama de valoarea unui ministru, străzile sunt pline de miniștri... Un Paganini?... nu, nu este de ajuns!... Unui coafor, domnule, un om care ghicește sufletul și obiceiurile dumneavoastră ca să vă coafeze potrivit fizionomiei dumneavoastră, îi trebuie ceea ce constituie un filosof. Dar femeile!... Uite, femeile ne prețuiesc, ele știu cât valorăm... valorăm cucerirea pe care vor s-o facă în ziua când se coafează pentru a obține o victorie... adică, un coafor... nu se știe ce este. Uite, eu care vorbesc sunt aproape tot ceea ce există mai... fără să mă laud, mă cunoaște lumea... Ei bine, nu, cred că trebuie să se găsească și mai buni... Execuția, asta-i problema! Ah! dacă femeile mi-ar da mână liberă, dacă aș putea să execut toate ideile care-mi vin!... Pentru că am, vedeți dumneavoastră, o imaginație îndrăcită!... dar femeile nu consimt, au planurile lor, după ce-ai plecat își vâra degetele sau pieptenele în fermecătoarele noastre edificii, care ar trebui să fie gravate și păstrate, căci operele noastre, domnule, nu durează decât câteva ore... Un mare coafor, ei! ar fi ceva ca Vestris și Carême^[38] în meseriile lor... (întoarceți capul așa, vă rog, aranjez părțile din față bine). Profesiunea noastră este compromisă de nepricepuți care nu înțeleg nici epoca, nici arta lor... Există negustori de peruci sau de loțiuni pentru creșterea părului... ăștia nu știu decât să-ți vândă sticlute... ți-e și milă!... ăsta-i comerț? Mizerabilii ăștia tund sau coafează cum pot... Eu, când am venit aici, de la Toulouse, aveam ambiția să fiu succesorul marelui Marius, să fiu un adevărat Marius și să aduc, eu singur, mai multă faimă numelui decât ceilalți patru la un loc. Mi-am spus: „A învinge sau a muri...” (Așa, stați drept, vă termin acum.) Eu sunt primul care am pus eleganță în meserie. Am făcut din saloanele mele obiectul curiozității. Disprețuiesc reclama, domnule, și, cât costă

reclama, voi da pentru confort, pentru agrement. Anul viitor, voi avea într-un salonaș un cvartet, se va face muzică și de cea mai bună calitate. Da, trebuie să transformi în plăcere plictiseala celor pe care îi coafezi. Nu-mi ascund neplăcerile pe care le îndură clientela. (Priviți-vă în oglindă.) Să te lași coafat este obositor, poate tot atât ca atunci când pozezi pentru un portret, și domnul poate știe că faimosul domn de Humboldt^[39] (am reușit să pun în valoare puținul păr pe care i l-a lăsat America; știința seamănă din acest punct de vedere cu sălbatecul, își scalpează foarte bine omul); acest ilustru savant a spus că, după durerea de a fi spânzurat, urmează aceea de a fi pictat; dar, după părerea unor femei, eu așez durerea de a fi coafat înaintea celei de a fi pictat^[40]. Ei bine, domnule, eu vreau ca lumea să vină la coafor de plăcere. (Aveți în păr un vârtej care trebuie stăpânit.) Cineva îmi propusese niște cântărețe italiene care, în antracte, ar fi depilat pe tinerii de patruzeci de ani; dar s-a dovedit că erau fete de la Conservator, profesoare de pian din strada Montmartre. Acum sunteți coafat, domnule, așa cum trebuie să fie un om de talent. Ossian, spuse el lacheului în livrea, perie și însoțește pe domnul. Cine-i la rând? întrebă apoi cu mândrie, privind persoanele care așteptau.

— Să nu râzi, Gazonal, spuse Leon vărului său când ajunse jos, aruncându-și privirea în Piața Bursei, zăresc acolo pe unul dintre oamenii noștri mari: vei putea compara limbajul lui cu limbajul acestui patron și îmi vei spune, după ce-l vei fi auzit, care este mai original.

— Să nu râzi, Gazonal, spuse Bixiou, repetând în glumă intonația lui Leon. Cu ce crezi că se ocupă Marius?

— Cu tunsul și coafatul.

— A pus mâna pe monopolul vânzării părului cu ridicata, reluă Bixiou, întocmai cum cutare negustor de alimente de la care vom cumpăra o piftie de un scud și l-a atribuit pe acela al vânzării

trufelor; scontează efectele comerțului său, își împrumută cu amanet clientele ajunse la ananghie, se ocupă cu rente viagere, joacă la bursă, este acționar la toate jurnalele de modă; în fine, vinde, sub numele unui farmacist, o loțiune infamă care îi aduce, pentru partea lui, treizeci de mii de franci rentă și a cărei reclamă costă o sută de mii de franci pe an.

— E cu puțință? strigă Gazonal.

— Ține minte asta, spuse grav Bixiou. La Paris nu există comerț mic, totul se mărește, de la vânzarea pânzeturilor până la aceea a chibriturilor. Negustorul de limonadă care te privește când intri la el, cu șervetul pe braț, poate să aibă cincizeci de mii de franci rentă; un chelner este alegător și eligibil, iar cutare om, cu înfățișare de nevoiaș, când îl vezi trecând pe stradă, are în vestă diamante de montat în valoare de o sută de mii de franci, și nu le-a furat.

Cei trei prieteni nedespărțiți, cel puțin pentru ziua aceea, înaintau conduși în așa fel de peisagist, încât să se ciocnească cu un bărbat de vreo patruzeci de ani, decorat, care venea din boulevard prin strada NeuveVivienne.

— Ia spune, dragă Dubourdieu, la ce visezi? întrebă Leon. La vreo frumoasă compoziție simbolică?... Dragă vere, am plăcerea să-ți prezint pe ilustrul nostru pictor Dubourdieu, tot atât de celebru prin talentul său, cât și pentru convingerile sale umanitare... Dubourdieu, vărul meu, Palafox!

Dubourdieu, mic de statură, cu fața palidă, cu ochii albaștri melancolici, îl salută ușor pe Gazonal, care se înclină în fața omului de geniu.

— Prin urmare, ați ales pe Stidmann în locul lui?...

— Ce vrei? nu eram acolo, răspunse marele peisagist.

— Veți scădea prestigiul Academiei, continuă pictorul. Să alegi un astfel de om, nu vreau să-l

ponegresc, dar e un simplu meseriaş!... Unde va ajunge prima dintre arte, aceea ale cărei opere sunt cele mai durabile şi care scoate la lumină naţiunile după ce omenirea le-a pierdut orice urmă, până şi amintirea... arta care-i consacră pe oamenii mari? Sculptura este un apostolat; ea rezumă ideile unei epoci, şi voi recrutaţi un fabricant de figurine şi cămine, un modelator de ornamente, unul dintre zarafii templului! Ah! bine zicea Chamfort^[41], ca să suporti viaţa la Paris, trebuie să începi prin a înghiţi în fiecare dimineaţă câte o viperă. În sfârşit, ne rămâne arta, nu putem fi împiedicaţi să o cultivăm...

— Şi apoi, dragul meu, dumneata ai o mângâiere pe care puţini artişti o au, viitorul e al dumitale, spuse Bixiou. Când lumea va fi convertită la doctrina noastră, vei fi în fruntea artei dumitale, căci aduci idei care vor fi înţelese... după ce vor fi generalizate! Peste cincizeci de ani, vei fi pentru toată lumea ceea ce astăzi nu eşti decât pentru noi, un om mare! Numai că, trebuie să ajungem până acolo!

— Tocmai am terminat, spuse artistul, cu faţa strălucitoare ca a unui om căruia i se bate în strună, am terminat figura alegorică a Armoniei şi, dacă vreţi să veniţi s-o vedeţi, veţi înţelege de ce mi-au trebuit doi ani ca s-o fac. Am pus totul în ea! De la prima vedere se şi ghiceşte destinul globului. Regina ţine într-o mână bastonul de păstoriţă, simbolizând dezvoltarea raselor utile omului; pe cap poartă boneta libertăţii; ale şase mamele ca la egipteni, căci aceştia l-au presimţit pe Fourier^[42]; picioarele ei se sprijină pe două mâini împreunate, îmbrăţişând globul ca semn al fraternităţii raselor umane; ea calcă nişte tunuri distruse, semnificând suprimarea războiului, şi mi-am dat toată silinţa s-o fac să exprime seninătatea agriculturii triumfătoare... De altfel, am pus alături de ea o uriaşă varză creată care, după maestrul nostru, este imaginea concordiei. Oh! nu este cel mai mic titlu

de glorie al lui Fourier faptul de a fi restituit plantelor gândirea; el a stabilit cum toate lucrurile se leagă, în creație, prin înțelegerea între ele și, de asemenea, prin limbajul lor special. Peste o sută de ani, va fi cu mult mai mare decât este...

— Și cum se va întâmpla acest lucru, domnule? întrebă Gazonal, uimit să audă vorbind astfel un om, fără să fie într-o casă de nebuni.

— Prin mărirea producției. Dacă se va trece la aplicarea *Sistemului*, nu va fi imposibil să acționăm asupra astrelor...

— Și ce va deveni atunci pictura? se interesă Gazonal.

— Va fi și mai mare.

— Vom avea și ochi mai mari? întrebă Gazonal, privind cu înțeleș prietenii.

— Omul va fi din nou ceea ce era înainte de degenerarea sa, oamenii noștri de șase picioare vor părea atunci niște pitici...

— Tabloul tău este gata? întrebă Leon.

— Gata de tot, răspunse Dubourdieu. Am căutat să-l văd pe Hiclar ca să compună o simfonie; aş dori ca, privind această compoziție, să se audă o muzică în genul lui Beethoven, care ar dezvolta ideile pentru a le face cunoscute inteligenței în două feluri. Ah! dacă ar vrea guvernul să-mi pună la dispoziție una dintre sălile Luvrului...

— Dar pot să vorbesc, dacă vrei, căci nu trebuie lăsat la o parte niciun mijloc de a atrage atenția...

— Oh! prietenii mei pregătesc articole, dar mi-e frică să nu meargă prea departe.

— Aș! spuse Bixiou, nu vor merge atât de departe ca viitorul...

Dubourdieu îl privi chiorâș pe Bixiou și-i dădu înainte.

— Dar e nebun, spuse Gazonal, e lunatic.

— Are penel, știe multe lucruri, răspunse Leon; dar l-a omorât fourierismul. Ai văzut aici, vere, unul dintre efectele ambiției asupra artiștilor. Prea adesea, la Paris, în dorința de a ajunge mai repede

decât pe calea obișnuită la această celebritate, care este pentru ei bogăția, artiștii împrumută aripi de circumstanță, cred că devin mai mari înrobindu-se unei idei, făcându-se susținătorii unui sistem și speră să transforme o coterie într-un adevărat public. Unul e republican, un altul saint-simonist, iar altul e aristocrat, catolic, de centru, retrograd sau filogerman, dintr-o convingere preconcepută. Dar, dacă este adevărat că opinia nu dă talent, în schimb, îi dăunează întotdeauna, ca dovadă bietul băiat pe care l-ai văzut. Opinia unui artist trebuie să fie credința în operele de artă... și singurul mijloc de reușită, munca, atunci când natura i-a dăruit focul sacru.

— S-o ștergem, spuse Bixiou, Leon face morală.

— Dar omul acesta era de bună-credință! strigă Gazonal, neputându-și reveni din uimire.

— De cea mai bună credință, răspunse Bixiou, de tot atâta de bună-credință ca regele frizerilor de adineauri.

— E nebun! repetă Gazonal.

— Și nu e singurul pe care ideile lui Fourier l-au făcut nebun, spuse Bixiou. Nu cunoști Parisul. Cere-i o sută de mii de franci ca să realizezi ideea cea mai utilă omenirii, ca să experimentezi ceva asemănător mașinii cu aburi, vei muri, ca Salomon de Caus^[43], la Bicêtre; dar, dacă este vorba de un paradox, lumea se omoară pentru așa ceva, ea cu averea ei cu tot. Ei bine, aici se întâmplă cu sistemele ce se întâmplă cu aceste lucruri. Ziare imposibile au înghițit milioane de cincisprezece ani încoace. Ceea ce-ți făcea procesul atât de greu de câștigat este faptul că ai dreptate și că sunt, după cum spui dumneata, motive secrete în favoarea prefectului.

— Poți tu să concepi ca un om de spirit să mai poată trăi într-altă parte odată ce a înțeles Parisul cu moravurile lui? întrebă Leon pe Gazonal.

— Dacă l-am duce pe Gazonal la mătușa Fontaine, spuse Bixiou, făcând semn unei birje să

se apropie, ar fi oare să trecem de la seriozitate la fantastic? Birjar, în strada Vieille-du-Temple.

Și cei trei prieteni se îndepărtară în direcția cartierului Marais.

— Ce-o să-mi mai arăți? întrebă Gazonal.

— Dovada celor spuse de Bixiou, răspunse Leon, prezentându-ți o femeie care stoarce douăzeci de mii de franci pe an, exploatând o idee.

— O ghicitoare în cărți! spuse Bixiou neputându-se împiedica să interpreteze ca o întrebare expresia meridionalului. Doamna Fontaine trece, în ochii acelor care caută să cunoască viitorul, drept mai savantă decât fusese răposata domnișoară Lenormand.

— Trebuie să fie strașnic de bogată! exclamă Gazonal.

— Câtă vreme a existat loteria, ea a fost victima propriei sale idei, răspunse Bixiou, fiindcă la Paris mult câștigi, mult cheltuiești. Toți ăștia au capetele înfierbântate și le sparg ca să mai aibă pe unde să și le răcorească. Toți cei care câștigă parale cu nemiluita au tot atâtea vicii și fantezii, desigur pentru stabilirea unui echilibru.

— Dar acum, când loteria a fost desființată? întrebă Gazonal.

— Ei, acum are un nepot care strânge.

Când ajunseră acolo, cei trei prieteni zăriră, într-una dintre cele mai vechi case din această stradă, o scară șubredă, între treptele căreia se strânsese glodul. Se suiră pe ea în semiîntuneric și în mirosul greșos specific caselor cu gang, oprindu-se la etajul al treilea în fața unei uși, pe care numai desenul ar putea s-o redea, pentru că literatura ar pierde prea multe nopți ca s-o zugrăvească cum se cuvine.

O femeie bătrână, în armonie cu ușa și fiind, poate, însăși ușa însuflețită, îi băgă pe cei trei prieteni într-o încăpere servind de anticameră unde, cu toată atmosfera caldă care scălda străzile

Parisului, simțiră un frig înghețat ca în criptele cele mai adânci. Pătrundea acolo un aer umed dintr-o curte interioară, semănând cu o gură de pivniță mare, era întuneric, și pe pervazul ferestrei se afla o lădiță plină cu plante gălbejite. În această încăpere unsă cu o substanță grasă și neagră ca funinginea, scaunele, masa, toate aveau un aspect săracăcios. Lespezile podelei musteau umezeala ca un urcior poros. În sfârșit, cel mai mic amănunt era în armonie cu îngrozitoarea babă cu nasul coroiat, cu fața palidă și îmbrăcată în zdrențe decente, care spuse clienților să ia loc și îi lămuri că nu se intră la doamna decât unul câte unul.

Gazonal, făcând pe cutezătorul, intră plin de curaj și se pomeni în fața uneia din acele femei uitate de Moarte care, fără îndoială, le uită intenționat pentru a lăsa printre cei vii câteva exemplare din ea însăși.

Avea o față uscată în care luceau niște ochi cenușii, de o fixitate obositoare; un nas teșit, mânjit cu tutun; niște oase susținute de mușchi destul de convingători și care, sub pretext că sunt mâini, amestecau lenevos cărțile, ca o mașină cu motorul gata să se oprească.

Trupul, un fel de coadă de mătură, acoperit decent cu o rochie, se bucura de avantajele naturii moarte. Nu mișca de fel. Pe frunte se înălța o bonetă de catifea neagră.

Doamna Fontaine era, totuși, o femeie adevărată; avea în dreapta o găină neagră, și în stânga o broască mare râioasă numită Astaroth și pe care Gazonal nu o văzu la început.

Broasca râioasă, de o mărime surprinzătoare, înspăimânta mai puțin prin ea însăși, cât prin două topaze, mari ca niște piese de cincizeci de centime, cu licăriri de lampă. Este imposibil să suporti această privire.

Precum spunea răposatul Lassailly^[44] care, dormind o dată pe câmp, a vrut să învingă privirea fascinantă a unei broaște râioase, această vietate

este o ființă neînțeleasă. Poate că în ea se rezumă creația animală, cu om cu tot; căci, spunea Lassailly, broasca râioasă trăiește nesfârșit de mult și, după cum se știe, are, dintre toate animalele create, cea mai lungă perioadă de procreare.

Găina cea neagră își avea coteața la distanță de vreo două picioare de masa acoperită cu o velină verde și venea acolo pe o scândură, formând un fel de pod mobil între coteață și masă.

Când această femeie, cea mai puțin reală dintre creaturile care împodobeau această cocioabă gen Hoffmann^[45], spuse lui Gazonal: „Tăiați!”... fabricantul, om cumsecade, se înfioră fără să vrea. Ceea ce face ca aceste creaturi să fie atât de formidabile este importanța lucrurilor pe care vrem să le aflăm. Vii să le cumperi speranță, și ele o știu prea bine.

Peștera Sibilei era cu mult mai întunecoasă decât anticamera; nu se distingea culoarea tapetului.

Tavanul, înnegrit de fum, departe de a reflecta puțină lumină aruncată prin fereastra dublă astupată de plante firave și palide, absorbea, dimpotrivă, o mare parte; însă, această licărire lumina din plin masa din fața vrăjitoarei. Masa, fotoliul bătrânei și acela pe care stătea Gazonal compuneau tot mobilierul încăperii, împărțită în două printr-o chițimie unde dormea, fără îndoială, doamna Fontaine. Gazonal auzi, printr-o ușiță întredeschisă, bolboroseala specială a unui rasol care fierbe. Acest zgomot de bucătărie, însoțit de un miros amestecat în care predomina cel al unei chiuvete de vase, împletea necuviincios gândul trebuințelor vieții reale cu ideea unei puteri supranaturale. Dezgustul în mijlocul rarităților. Gazonal zări o treaptă de lemn alb, ultima, desigur, din scara interioară care ducea la chițimie. Cuprinse toate aceste amănunte într-o singură privire și îi veni greață.

Era mult mai înfiorător decât povestirile romancierilor și decât scenele dramelor germane, era de un realism înăbușitor. Aerul împrăștia o apăsare amețitoare, întunericul sfârșea prin a irita nervii,

Când meridionalul, împins de un fel de înfumurare, privi broasca râioasă, avu o fierbințeală ca de vomitiv în golul stomacului, resimțind o teroare destul de ase mănătoare cu aceea a criminalului în fața jandarmului, încercă să-și vină în fire examinând-o pe doamna Fontaine, dar întâlni niște ochi aproape albi, ale căror pupile nemișcate și înghețate erau de nesuportat. Liniștea deveni atunci înspăimântătoare.

— Ce doriți, domnule? îl întrebă doamna Fontaine pe Gazonal, consultația de cinci franci, cea de zece sau cea mare?

— Chiar consultația de cinci franci e destul de scumpă, răspunse meridionalul, făcând în sinea lui sforțări nemaipomenite ca să nu se lase copleșit de mediul în care se găsea.

În timp ce Gazonal încerca să-și vină în fire, o voce infernală îl făcu să sară din fotoliu: găina neagră cârâia.

— Du-te, fată, du-te, domnul nu vrea să cheltuiască decât cinci franci.

Și găina parcă înțelese ce-i spunea stăpâna sa, căci după ce se apropiase la un pas de cărți, se întoarse cu gravitate la locul ei.

— Ce floare îndrăgiți? întrebă bătrâna cu o voce răgușită din cauza mucozităților care se ridicau și coborau fără încetare în bronhiile ei!

— Trandafirul.

— Ce culoare vă place?

— Albastrul.

— Ce animal preferați?

— Calul. De ce aceste întrebări? întrebă Gazonal la rândul său.

— Omul ține la toate prin stările sale anterioare, răspunse ea sentențios, de aici îi vin instinctele, și instinctele îi domină destinul. Ce mâncați cu mai multă plăcere? peștele, vânatul, cerealele, carnea de măcelărie, dulciurile, legumele sau fructele?

— Vânatul.

— În ce lună v-ați născut?

— Septembrie.

— Arătați-mi mâna.

Doamna Fontaine privi cu multă atenție liniile mâinii prezentate. Toate acestea se petrecură cu seriozitate, fără a premedita vrăjitoria și cu simplitatea pe care ar fi pus-o un notar pentru a se informa de intențiile unui client, înainte de a întocmi actul. După ce amestecă atât cât trebuia cărțile, ea îl rugă pe Gazonal să taie și să facă singur trei teancuri. Luă teancurile, le întinse unul deasupra altuia, le cercetă cum cercetează un jucător cele treizeci și șase de numere ale ruletei, înainte de a risca miza.

Gazonal, înghețat până în măduva oaselor, nu mai știa unde se afla; dar uimirea sa creșu atunci când această babă înspăimântătoare cu capot verde, soioasă și uscată, al cărei coc lăsa să se vadă mai multe panglici negre decât păr încârlionțat ca niște semne de întrebare, îi spuse pe nerăsuflăte, cu vocea ei încărcată de flegmă, toate particularitățile, chiar cele mai tainice, ale vieții lui de până atunci îi înșiră gusturile, obiceiurile, caracterul lui, chiar și ideile lui din copilărie; tot ce a putut să aibă influență asupra lui, căsătoria nerealizată, de ce, cu cine, descrierea exactă a femeii pe care o iubise și, în sfârșit, din ce regiune venise, procesul etc.

Gazonal crezu într-o mistificare pregătită de vărul lui; dar absurditatea acestei conspirații îl izbi îndată ce-i veni ideea și rămase uimit în fața acestei puteri într-adevăr infernală a cărei întrupare împrumută de la umanitate ceea ce, pururea, imaginația pictorilor și a poezilor a privit ca cel mai înspăimântător lucru: o băbuță feroasă,

gâfâitoare, știrbă, cu buze reci, cu nasul turtit și ochii albi.

Pupilele doamnei Fontaine se animaseră, erau străbătute de o sclipire izvorâtă din adâncurile viitorului sau ale iadului. Gazonal, întrerupând-o pe bătrână, o întreba mașinal la ce-i serveau broasca râioasă și găina.

— Ca să pot prezice viitorul. Consultantul aruncă singur grăunțe, la întâmplare, pe cărți. Cleopatra vine să le ciugulească. Astaroth se târăște deasupra ca să ia hrana întinsă de client și aceste două minunate inteligențe nu s-au înșelat vreodată. Vreți să le vedeți la treabă? Vă veți cunoaște viitorul. E o sută de franci.

Gazonal, speriat de privirea lui Astaroth, se năpusti în anticameră, după ce o salută pe teribila doamnă Fontaine. Era leoarcă și parcă scăpase de sub clocitoarea infernală a duhului rău.

— Să plecăm! spuse el artiștilor. Ați consultat vreodată această vrăjitoare?

— Nu fac nimic important fără să-l întreb pe Astaroth spuse Leon, și întotdeauna am reușit.

— Eu aștept averea cinstită promisă de Cleopatra, spuse Bixiou.

— Mă ia cu fierbințeală! strigă meridionalul, dacă aș crede ce-mi spuneți, aș crede, prin urmare, în vrăjitorie, într-o putere supranaturală?

— Poate să fie doar naturală, răspunse Bixiou. O treime din demimondene, un sfert din oamenii de stat, jumătate din artiști o consultă pe doamna Fontaine, și se știe un ministru pentru care ea este o Egerie^[46].

— Ți-a ghicit viitorul? întrebă Leon.

— Nu, mi-a ajuns trecutul. Dar, dacă poate, cu ajutorul oribililor ei colaboratori, să prezică viitorul, continuă Gazonal, străbătut de un gând, cum putea să piardă la loterie?

— Ah! pui degetul pe una dintre cele mai mari taine ale științelor oculte, răspunse Leon. Îndată ce acest soi de oglindă interioară, în care se reflectă,

pentru ei, viitorul sau trecutul, se tulbură sub răsuflarea unui sentiment personal sau sub imperiul unei idei oarecare, străină de actul de voință pe care îl îndeplinesc, vrăjitorii sau vrăjitoarele nu mai văd nimic, tot așa cum artistul care întinează arta printr-o combinație politică sau filosofică își pierde talentul. Acum câțva timp, un bărbat înzestrat cu darul ghicitului în cărți, rivalul doamnei Fontaine, care se deda la practici criminale, n-a fost în stare să-și dea lui în cărți și să afle că va fi arestat, judecat, condamnat de Curtea cu juri. Doamna Fontaine, ghicind viitorul de opt ori din zece, n-a știut niciodată că-și va pierde banii la loterie.

— Așa se întâmplă și în magnetism^[47], atrase atenția Bixiou. Nu te poți magnetiza singur.

— Bravo! uite și magnetismul! exclamă Gazonal. Dar bine, dumneata știi deci orice?...

— Dragă Gazonal, răspunse grav Bixiou, ca să poți râde de orice, trebuie să știi totul. Cât despre mine, trăiesc la Paris de când eram copil, și creionul îmi asigură viața pe socoteala ridicolului, cu cinci caricaturi pe lună... Adesea îmi bat joc astfel de vreo idee în care cred!

— Să trecem la alte distracții, spuse Leon, hai la cameră să aranjăm afacerea vărului.

— Asta este marea comedie, spuse Bixiou, imitând pe Odry și pe Gaillard, căci îl vom face să se dea în spectacol pe primul orator întâlnit în sala pașilor pierduți și vei recunoaște acolo ca și aiurea limbajul parizian care nu are decât două ritmuri: interesul sau vanitatea.

Urcându-se din nou în trăsură, Leon zări, trecând repede într-o cabrioletă, un bărbat căruia îi făcu semn că voia să-i vorbească.

— Este Publicola Masson, spuse Leon lui Bixiou, am să-i cer oră pentru astă-seară, la cinci, după ședința camerei. Vărul meu va vedea pe cel mai curios dintre toți originalii...

— Cine e? întrebă Gazonal în timp ce Leon vorbea cu Publicola Masson.

— Un pedichiurist, autor al unui tratat de *bătăturistică*, care îți taie băăturile cu abonament și care, dacă republicanii triumfă timp de șase luni, va deveni, cu siguranță, nemuritor.

— Are trăsură! exclamă Gazonal.

— Dar, dragă Gazonal, la Paris, numai milionarii au destul timp liber ca să se plimbe pe jos.

— La cameră! strigă Leon vizitiului.

— Care, domnule?

— A deputaților, răspunse Leon după ce schimbă un zâmbet cu Bixiou.

— Parisul începe să mă copleșească, spuse Gazonal.

— Ca să-ți arătăm imensitatea morală, politică și literară a Parisului, noi facem ca ghidul roman care îți arată la Saint-Pierre^[48] degetul mare al statuii ce credeai că e în mărime naturală și constăți că el singur are un picior lungime. N-ai măsurat încă niciunul dintre degetele mari de la piciorul Parisului!...

— Și bagă de seamă, vere Gazonal, că luăm ce ne iese în cale, nu alegem.

— Astă-seară vei cina cum se benchetuia la Balthazar și vei vedea Parisul nostru jucând *lansquenet* și riscând o sută de mii de franci dintr-o lovitură, fără o tresărire.

După un sfert de oră, birja se oprea în fața scărilor camerei deputaților, de acea parte a podului Concordiei care duce la discordie^[49].

— Credeam că nu poți să te apropii de cameră, spuse meridionalul, uimit să se vadă în marea sală a pașilor pierduți.

— Depinde, răspunse Bixiou, din punct de vedere material, asta te costă un franc și jumătate cabrioleta. Politic, se cheltuiește ceva mai mult. Rândunicile au crezut, a spus un poet, că pentru

ele se ridică Arcul de Triumf din Piața Étoile; noi, artiștii, credem că s-a construit acest monument de aici pentru a compensa lipsa de valoare a Teatrului Francez și pentru a ne înveseli; dar comicii aceștia costă mult mai mult și nici nu ne răsplătesc în fiecare zi pentru banii pe care îi dăm.

— Iată dar și camera! repeta Gazonal.

Și umbla în lung și în lat prin sala unde se aflau în acel moment vreo zece persoane, uitându-se la tot ce vedea cu un aer pe care Bixiou și-l fixa în memorie, pentru a face una dintre acele celebre caricaturi, arma lui de luptă împotriva lui Gavarni^[50].

Leon merse să vorbească cu unul dintre aprozii care se duc și vin mereu din această sală în sala de ședințe, amândouă comunicând între ele prin culoarul unde stau stenografi Monitorului Oficial și alte câteva persoane cu serviciul pe lângă cameră.

— Ministrul, răspunse aprodul lui Leon, în timp ce Gazonal se apropie de el, e înăuntru, dar nu știu dacă mai e și domnul Giraud. Mă duc să văd...

Când aprodul deschise unul dintre canaturile ușii pe care nu intră decât deputații, miniștrii sau comisarii regelui, Gazonal văzu ieșind un bărbat tânăr încă, după cum i se păru lui, deși avea patruzeci și opt de ani, și căruia aprodul i-l arătă pe Leon de Lora.

— Ah! voi sunteți! spuse el, apropiindu-se ca să strângă mâna lui Leon și a lui Bixiou. Secăturilor! ce căutați în sanctuarul legilor?

— Ei, Doamne! să învățăm și noi cum se înșiră palavre, spuse Bixiou, fără asta am rugini.

— Atunci, hai în grădină, răspunse tânărul, fără să știe că meridionalul era cu ei.

Văzând acest necunoscut bine îmbrăcat, în negru de sus până jos, fără nicio decorație, Gazonal nu știa în ce categorie politică să-l așeze, dar îl urmă în grădina alăturată sălii, de-a lungul cheiului numit odinioară cheiul Napoleon. Ajuns

în grădină, tânărul cam trecut dădu drumul unui hohot de râs pe care și-l reținea de când intrase în sala pașilor pierduți.

— Dar ce ai? îl întrebă Leon de Lora.

— Dragul meu, ca să putem afirma sinceritatea guvernului constituțional, suntem obligați să turnăm niște minciuni îngrozitoare cu o îndrăzneală de necrezut. Însă eu am toane. Dacă sunt zile când mint ca un program, sunt altele în care nu pot să fiu serios. Astăzi e ziua mea de mare veselie. Ei bine, în acest moment, șeful guvernului, somat de opoziție să dea în vileag secretele diplomației – pe care nu le-ar destăinui dacă ar fi ea la putere – tocmai își face exercițiile la tribună; și cum este om cinstit și nu minte în interes personal, mi-a șoptit la ureche, înainte de a trece la asalt: „Habar n-am ce să le îndrug!” Văzându-l acolo, m-a apucat un râs nebun și am ieșit, căci nu poți să râzi pe banca ministerială unde, uneori, pe neașteptate, mă înhață din nou tinerețea.

— În sfârșit, exclamă Gazonal, am dat de un om cinstit în Paris! Trebuie să fiți un om superior! spuse el uitându-se la necunoscut.

— Ei drăcie! Cine e domnul! întrebă tânărul tomnatic, examinându-l pe Gazonal.

— Vărul meu, răspunse repede Leon. Răspund de tăcerea și de cinstea lui ca de mine însumi. El ne-a adus aici, are un proces administrativ care depinde de ministerul tău; prefectul lui vrea pur și simplu să-l ruineze și am venit la tine ca să împiedici Consiliul de Stat să facă o nedreptate...

— Cine e raportorul?

— Massol.

— Bine!

— Și prietenii noștri Giraud și Claude Vignon sunt în secție, spuse Bixiou.

— Suflă-le o vorbă și să vină astă-seară la Carabine, unde du Tillet dă o petrecere sub pretextul drumului de fier, pentru că acum se

jefuiește la drumul mare mai mult ca oricând, adăugă Leon.

— Ei, drăcia dracului! dar e în Pirinei? întrebă tânărul cu seriozitate.

— Da, spuse Gazonal.

— Și nu votați cu noi în alegeri? întrebă omul de stat privindu-l pe Gazonal.

— Nu, dar după ceea ce ați spus aici în fața mea, m-ați corupt: pe cuvântul meu de comandant al gărzii naționale, vi-l numesc pe candidatul dumneavoastră...

— Ce zici, mai poți și acum să garantezi pentru vărul tău? îl întrebă tânărul pe Leon.

— Îl formăm, spuse Bixiou cu un ton grozav de comic.

— Bine, voi vedea, spuse acest personaj, părăsindu-și prietenii și întorcându-se fuga în sala de ședințe.

— Drace! cine e ăsta? întrebă Gazonal.

— Ei bine, este contele de Rastignac, ministrul departamentului de care ține afacerea ta...

— Cum, un ministru nu-i mai mult decât atât?

— Dar este un vechi prieten de-al nostru. Are trei sute de mii de livre rentă, este *pair* al Franței, regele l-a făcut conte, este ginerele lui Nucingen și unul dintre cei doi-trei oameni de stat creați de Revoluția din Iulie; dar puterea îl plictisește uneori și vine să mai râdă cu noi...

— Ei, vere, nu ne spuseși că faci acolo politică de opoziție, spuse Leon luându-l pe Gazonal de braț. Ce, ești prost? Dacă se află un deputat mai mult sau mai puțin la stânga sau la dreapta, câștigi ceva?...

— Noi suntem pentru ceilalți...

— Lasă-i în pace, spuse Bixiou la fel de comic cum ar fi spus-o Monroe^[51]; ei au de partea lor providența, o să-i scoată ea la liman fără dumneata și chiar fără voia lor... Un fabricant trebuie să fie fatalist.

— Bravo! uite-l pe Maxime cu Canalis și Giraud! exclamă Leon.

— Haide, dragă Gazonal, actorii așteptați întră în scenă, îi spuse Bixiou.

Și toți trei se îndreptară spre personajele numite, care păreau că n-aveau nimic de făcut.

— V-au luat la goană că vă plimbați așa? îl întreabă Bixiou pe Giraud.

— Nu, în timp ce se votează prin scrutin secret, răspunse Giraud, am venit să luăm aer...

— Și cum a ieșit șeful guvernului din încurcătură?

— A fost strălucit! spuse Canalis.

— Strălucit! repetă Giraud.

— Strălucit! spuse și Maxime.

— Drace, dreapta, stânga, centrul sunt unanime?

— Avem fiecare părerea noastră, lămuri Maxime de Trailles.

Maxime era un deputat guvernamental.

— Da, întări Canalis râzând.

Deși Canalis fusese mai înainte ministru, acum aparținea dreptei.

— Ah, ați repurtat adineauri un mare succes! îi spuse Maxime lui Canalis, căci dumneavoastră l-ați obligat pe ministru să urce la tribună.

— Și să mintă ca un șarlatan, răspunse Canalis.

— Grozavă victorie! răspunse onestul Giraud. Ce ai fi făcut în locul lui?

— Aș fi mințit și eu.

— Asta nu se numește minciună, spuse Maxime de Trailles, asta înseamnă să acoperi coroana.

Și îl luă pe Canalis deoparte.

— E un mare orator! îi spuse Leon lui Giraud, arătându-i-l pe Canalis.

— Da și nu, răspunse consilierul de stat; e găunos, e răsunător; mai mult un artist al cuvântului decât un orator. În sfârșit, este un instrument bun, dar nu este muzica adevărată; de aceea nu are și nu va avea niciodată *trecere în*

cameră. Se crede necesar Franței; dar, în niciun caz nu poate fi *omul zilei*.

Canalis și Maxime se apropiară din nou de grup în momentul în care Giraud, deputat de centru al stângii, pronunțase această sentință.

Maxime îl luă pe Giraud de braț și-l duse mai departe de grup ca să-i facă, poate, aceleași destăinuiri ca și lui Canalis.

— Ce băiat cinstit și merituos! spuse Leon arătându-i-l pe Giraud lui Canalis.

— Are acel soi de probitate care omoară guvernele, răspunse Canalis.

— După părerea dumitale este un bun orator?

— Da și nu, răspunse Canalis, e vorbă-lungă și întortocheat. Este un fel de faur al raționamentului, un bun logician, dar nu înțelege adevărata logică, aceea a evenimentelor și a afacerilor; de aceea, nu are și nu va avea vreodată *trecere în cameră*.

În momentul când Canalis pronunța această sentință asupra lui Giraud, acesta reveni cu Maxime în grup; și, uitând că mai era de față un străin de a cărui discreție nu puteau fi siguri ca de a lui Leon sau a lui Bixiou, îl apucă pe Canalis de mână într-un fel foarte semnificativ.

— Ei bine, îi spuse el, consimt la ce propune domnul conte de Trailles, vă voi face interpelarea, dar foarte sever.

— Atunci vom avea camera de partea noastră în această problemă; căci, un om cu prestigiul și elocvența dumneavoastră are întotdeauna *trecere în cameră*, răspunse Canalis. Eu voi răspunde... dar energic, să vă distrug.

— Veți putea provoca o schimbare de guvern, căci, pe un astfel de teren, veți putea face din cameră ce vreți și veți fi *omul zilei*...

— Maxime i-a dus pe amândoi, îi spuse Leon vărului său. Șmecherul ăsta se simte în mijlocul intrigilor camerei ca peștele în apă.

— Dar cine e? întrebă Gazonal.

— Un fost ticălos pe punctul de a deveni ambasador, răspunse Bixiou.

— Giraud, spuse Leon consilierului, să nu pleci până nu-l întrebi pe Rastignac ce mi-a promis să-ți spună privitor la un proces pe care îl judeci poimâine și care îl privește pe vărul meu, aici de față; trec mâine dimineată să te văd în chestia asta.

Și cei trei prieteni se îndreptară spre sala pașilor pierduți, urmându-i la distanță pe cei trei oameni politici.

— Uite, vere, privește acești doi bărbați, îi spuse Leon lui Gazonal, arătându-i un fost ministru foarte celebru și pe șeful centrului-stângii, iată doi oratori cu trecere în cameră, porecliți, foarte nostim, miniștri ai departamentului opoziției; au atâta trecere în cameră, că adesea trec peste ea.

— E ora patru, să ne întoarcem în strada Berlin, spuse Bixiou.

— Da, văzuși inima guvernului, acum trebuie să-ți arătăm viermii intestinali, limbricii, tenia, adică republicanul, pentru că trebuie să-i spunem pe nume, îi explică Leon lui Gazonal.

După ce se îmbarcară toți trei în trăsură lor, Gazonal se uită batjocoritor la vărul său și la Bixiou, ca un om gata să dea drumul unui torent de fiere oratorică și meridională.

— Mă îndoiam eu bine de târătura asta de capitală, dar, de azi-dimineață, o disprețuiesc! Biata provincie, așa meschină cum e, e foarte cinstită, pe când Parisul e o dezmățată, nesățioasă, mincinoasă, comediantă, și sunt foarte mulțumit că nu m-am lăsat jumulit...

— Ziua nu s-a sfârșit, spuse sentențios Bixiou, făcând cu ochiul lui Leon.

— Și de ce te plângi prostește, întrebă Leon, de un pretins dezmăț căruia îi vei datora câștigarea procesului tău?... Te crezi oare mai cinstit decât noi și mai puțin comediant sau lacom, mai puțin înclinat să cazi pe o pantă oarecare, mai puțin

vanitos decât toți aceștia pe care i-am mânuit ca pe niște păpuși?...

— Încercați numai să mă corupeți...

— Săracul de tine! spuse Leon, ridicând din umeri, nu i-ai promis lui Rastignac influența ta electorală?

— Da, pentru că este singurul care a râs de el însuși...

— Săracul de tine! repetă Bixiou, mă sfidezi, pe mine, care n-am făcut altceva decât să râd!... Parcă ai fi o javră ațâțând un tigru... Ah! dacă ne-ai fi văzut bățându-ne joc de cineva!... Știi că am putea să înnebunim un om zdravăn la minte?...

Această convorbire îl duse pe Gazonal până la vărul său, unde priveleştea somptuozității mobilei îi tăie vorba și puse capăt acestei dezbateri. Meridionalul băgă de seamă, dar mai târziu, că Bixiou îl și făcuse să se dea în spectacol.

La ora cinci și jumătate, când Leon de Lora se îmbrăca pentru seară, spre marea uimire a lui Gazonal, care număra miile de lucruri de prisos ale vărului său, admirând, în același timp, seriozitatea valetului în exercițiul funcțiunii, se anunță pedichiuristul domnului. Publicola Masson, un bărbat scund de vreo cincizeci de ani, semănând la față cu Marat^[52], își făcu apariția, puse jos o cutie mică cu instrumente și, după ce salută pe Gazonal și pe Bixiou, se așeză pe un scăunel în fața lui Leon.

— Cum merg treburile? îl întreabă Leon, întinzându-i un picior spălat mai înainte de valet.

— Sunt obligat să am doi elevi, doi tineri care, pierzând orice nădejde să facă avere, au lăsat chirurgia pentru *bătăturistică*; mureau de foame, și totuși au talent...

— Oh! nu-ți vorbesc de afacerile pedestre, te întreb unde ai ajuns cu afacerile politice...

Masson îi aruncă lui Gazonal o privire mai grăitoare decât orice întrebare.

— Oh! poți să vorbești, e vărul meu și aproape unul de-ai voștri, se crede legitimist^[53].

— Ei bine, mergem, înaintăm. Peste cinci ani, Europa va fi toată a noastră!... În Elveția și în Italia se lucrează intens și, dacă vine momentul, suntem gata. Aici, avem cincizeci de mii de oameni înarmați, fără să socotim pe cei două sute de mii de cetățeni fără o lețcaie...

— Zău! spuse Leon, și fortificațiile?

— Moi ca niște pateuri! Le-nghițim! răspunse Masson. Mai întâi, nu vom îngădui tunurilor să se apropie; apoi, avem o mică mașinărie mai tare decât toate fortărețele din lume, o mașină făcută de medicul care a vindecat mai multă lume decât omorau medicii în timpul când funcționa ea^[54].

— Da' strașnice planuri mai aveți! spuse Gazonal, înfiorat de expresia lui Publicola.

Ah! trebuie să trecem prin asta! noi venim după Robespierre și Saint-Just^[55] ca să facem mai bine ca ei; ei au fost timizi, căci vedeți bine ce ni s-a întâmplat: un împărat, ramura vârstnică și ramura mezină^[56]! Montaniarzii^[57] nu curățiseră îndeajuns arborele social.

— Drace! dumneata, care vei fi, se pare, consul sau un fel de tribun, spuse Bixiou, gândește-te că de doisprezece ani ți-am cerut protecția.

— N-o să vi se întâmple nimic, pentru că voi avea nevoie de oameni mucaliți și veți putea lua slujba lui Barère^[58], răspunse pedichiuristul.

— Dar eu? spuse Leon.

— Ah! dumneavoastră sunteți clientul meu, asta va fi salvarea dumneavoastră; căci geniul este un privilegiu odios și i se rabdă prea multe în Franța; vom fi obligați să mai dărâmăm pe câțiva dintre oamenii noștri mari ca să-i învățăm pe ceilalți să fie simpli cetățeni...

Pedichiuristul vorbea jumătate în glumă, jumătate în serios, ceea ce-i dădea fiori lui Gazonal.

— Atunci, spuse meridionalul, s-a isprăvit cu religia?

— Cu religia statului, răspuse pedichiuristul, apăsând pe ultimul cuvânt; fiecare o va avea pe a sa. Este foarte bine că acum sunt ocrotite mănăstirile, ni se pregătesc fondurile guvernului nostru. Totul conspiră pentru noi. Astfel, toți acei care deplâng popoarele, care fac gură pe chestia proletarilor și a salariilor, care scriu împotriva iezuiților, care se ocupă de îmbunătățirea oricărui lucru... comuniștii, umanitariștii, filantropii, înțelegeți, toți acești oameni sunt avangarda noastră. În timp ce noi strângem praf de pușcă, ei împletesc fitilul pe care-l va aprinde scânteia unei împrejurări.

— Doamne! dar ce vreți atunci pentru fericirea Franței? întrebă Gazonal.

— Egalitate pentru cetățeni, ieftinirea alimentelor... Vrem să nu mai fie săraci și milionari, oameni care sug sângele și victime!

— Așa! *maximum* și *minimum*^[59]? întrebă Gazonal.

— Ați spus lucrurilor pe nume, răspuse pedichiuristul.

— Nu vor mai fi fabricanți? întrebă Gazonal.

— Se va fabrica pentru stat, ne vom bucura cu toții de uzufructul Franței... Fiecare își va avea rația ca pe un vapor și va munci după capacitatea sa.

— Bravo! spuse Gazonal, și așteptând momentul când veți putea să tăiați capul aristocraților...

— Le mai tai din unghișoară, spuse republicanul radical strângându-și instrumentele și întregind calamburul.

Salută foarte politicos și ieși.

— E oare posibil? în 1845? strigă Gazonal.

— Dacă avem timp, îți vom arăta toate personajele din 1793, răspuse peisagistul, vei sta de vorbă cu ele Acum l-ai văzut pe Marat; ei bine,

noi îl cunoaștem pe Fouquier-Tinville, Collot-d'Herbois, Robespierre, Chabot, Fouché, Barras și există chiar și o splendidă doamnă Rolland^[60].

— Nu, zău, în spectacolul ăsta, nici tragicul n-a lipsit, spuse meridionalul.

— Este ora șase: înainte de a te însoți la teatru să vezi *Salimbanci*, în care joacă azi Odry, îi spuse Leon vărului său, este necesar s-o vizităm pe doamna Cadine, o actriță pe care o cultivă foarte mult raportorul tău Massol, ba chiar va trebui să-i faci, astă-seară, o curte stăruitoare.

— Deoarece ai nevoie să câștigi simpatia acestei femei influente, îți voi da câteva instrucțiuni, adăugă Bixiou. Ai muncitoare în fabrică?

— Sigur că am, răspunse Gazonal, mi-ai ghicit slăbiciunea, îmi plac femeile...

— Ei atunci, dacă vrei să execuți mica manevră pe care am să ți-o ticluiesc, vei cunoaște, fără să cheltuiești un ban, plăcerile gustate în intimitatea unei actrițe.

Când ajunseră în strada Victoire, unde locuiește faimoasa actriță, Bixiou, care punea la cale o pozna împotriva neîncrezătorului Gazonal, abia isprăvisese să-i indice rolul; însă meridionalul înțelese, precum se vedea, din puține cuvinte.

Cei trei prieteni se urcară la etajul al doilea într-o casă destul de frumoasă și o găsiră pe Jenny Cadine la sfârșitul mesei, pentru că juca în piesa a doua a spectacolului, la teatrul Gymnase. După ce îl prezentară pe Gazonal acestei forțe, Leon și Bixiou, ca să-l lase singur cu ea, pretextară că vor să vadă o mobilă nouă; dar, înainte de a se depărta, Bixiou îi șopti actriței la ureche:

— Este vărul lui Leon, un fabricant milionar, care, vrând să câștige un proces la Consiliul de Stat împotriva prefectului, găsește nimerit să te seducă pentru a-l avea pe Massol de partea lui.

Oricine, în Paris, cunoaște frumusețea acestei prime-amoreze. E de înțeles, prin urmare, uimirea

meridionalului când o văzu. Primit la început aproape cu răceală, deveni, în răstimpul celor câtorva minute cât rămaseră singuri, obiectul bunăvoinței tinerei artiste.

— Cum poate fi lăsată, spuse Gazonal, uitându-se cu dispreț, prin ușa lăsată întredeschisă de complicitățile săi, la mobilierul din salon și calculând cât putea să valoreze cel din sufragerie, cum poate fi lăsată o femeie ca dumneavoastră într-o astfel de cocină?...

— Ei, ce vreți?... Massol nu e bogat, aștept să ajungă ministru...

— Ce om fericit! strigă Gazonal scoțând un oftat de provincial.

„Bravo! se gândi actrița, mobilierul meu va fi înnoit, voi putea, prin urmare, să lupt cu Carabine.”

— Ia spune, scumpa mea, începu Leon când se reîntoarce, vii diseară la Carabine, nu-i așa? se supează, se joacă.

— Va veni și domnul? întrebă cu drăgălășie și naivitate Jenny Cadine.

— Da, doamnă, răspunse Gazonal, amețit de acest succes fulgerător.

— Dar va fi și Massol, adăugă Bixiou.

— Ei, și ce-i cu asta? răspunse Jenny. Haideți, scumpilor, trebuie să mă duc la teatru.

Oferindu-i actriței mâna până la trăsura care o aștepta jos, Gazonal i-o strângea atât de drăgăstos, încât Jenny Cadine spuse, scuturându-și degetele:

— Ei, nu am altele de schimb!

Când se urcă în trăsură, Gazonal încercă să-l strângă pe Bixiou de mijloc, exclamând:

— S-a prins!... ești un mare ticălos...

— Așa spun femeile, răspunse Bixiou.

La unsprezece și jumătate, după spectacol, o birjă îi duse pe cei trei prieteni la domnișoara Séraphine Sinet, mai cunoscută sub numele de Carabine, unul dintre acele pseudonime alese de demimondenele celebre sau date lor de către alții și care-i venea, poate, din cauză că își nenorocise regulat întreținătorul.

Carabine, ajunsă aproape o necesitate pentru cunoscutul bancher du Tillet, deputat de centru al stângii, locuia pe atunci într-o frumoasă casă din strada Saint-Georges. Există în Paris case a căror destinație nu variază, și în aceasta trăiseră până atunci șapte curtezane. Prin 1827, un agent de schimb o instalase pe Suzanne du Val-Noble, devenită apoi doamna Gaillard. Baronul de Nucingen făcu acolo pentru vestita Esther singurele nebunii pe care le-a comis vreodată. Au strălucit apoi pe rând, în aceeași casă, Florine și acea femeie denumită în glumă răposata doamnă Schontz. Sătul de soția sa, du Tillet cumpărase această mică locuință modernă și o instalase pe cunoscuta Carabine, care, prin inteligența ei, prin purtările ei libere, prin strălucitorul ei desfrâu, îl despăgubea de greutățile vieții lui familiale, politice și financiare. Indiferent dacă du Tillet și Carabine erau sau nu erau acasă, masa era întotdeauna întinsă pentru zece persoane, și cu mult fast. Mâncau acolo artiști, literați, jurnaliști, obișnuiții casei. Seara se juca. Nu puțini membri ai uneia sau alteia din camere căutau acolo ceea ce se plătește, la Paris, cu bani grei: desfătarea. Femeile excentrice, acești meteori, atât de greu de categorisit, ai cerului parizian, aduceau acolo splendoarea toaletelor lor. Toți aveau mult umor, pentru că se putea spune și se spunea orice.

Carabine, rivala nu mai puțin faimoasei Malaga, moștenise, în fine, salonul Florinei, devenită doamna Nathan; al Tulliei, devenită doamna du Bruel, al doamnei Schontz, ajunsă doamna președintă du Ronceret. Intrând acolo, Gazonal nu rosti mai mult de câteva cuvinte, dar acestea erau în același timp legitime și legitimize: „E mai frumos ca la Tuileries^[61]”. Satinul, catifeaua, brocartul, aurul, obiectele de artă scânteietoare captară într-atâta privirile provincialului, încât nici n-o observă pe Jenny Cadine într-o toaletă demnă de a inspira respect și care, ascunsă după Carabine și vorbind cu ea, studia intrarea în pricinatului.

— Draga mea, îi spuse Leon Carabinei, iată vărul meu, un fabricant care a picat din Pirinei la mine azi-dimineață; nu știa încă nimic despre Paris. Are nevoie de Massol pentru un proces la Consiliul de Stat; mi-am luat așadar libertatea de a-l aduce pe domnul Gazonal la masă, recomandându-ți să nu-l amețești...

— Cum va dori domnul, vinul e scump, spuse Carabine măsurându-l pe Gazonal din cap până în picioare și negăsind nimic deosebit la el.

Gazonal, buimăcit de toalete, de lumini, de aurărie și de flecăreala grupurilor pe care le credea interesate de persoana lui, nu putu să îngâne decât aceste cuvinte:

— Doamna... doamna... este prea bună.

— Ce fabricați dumneavoastră? întrebă zâmbind stăpâna casei.

— Dantele, oferă-i câteva garnituri! îi șopti Bixiou lui Gazonal la ureche.

— Dant... dant...

— Sunteți dantist... I-auzi, Cadine, un dantist! Te-ai păcălit, draga mea.

— Dantele, continuă Gazonal, înțelegând că trebuia să-și plătească masa. Mi-ar face cea mai mare plăcere să vă ofer o rochie... o eșarfă... o mantilă din fabrica mea.

— Ah! trei lucruri? ei bine, sunteți mult mai draguț decât păreți, răspunse Carabine.

„Parisul mi-a venit de hac!” își spuse Gazonal, zărind pe Jenny Cadine și ducându-se să o salute.

— Dar eu, ce voi căpăta? îl întreabă actrița.

— Dar... toată averea mea, răspunse Gazonal, gândindu-se că a oferi totul înseamnă să nu dai nimic.

O mulțime de personaje intrară: Massol, Claude Vignon, du Tillet, Maxime de Trailles, Nucingen, du Bruel, Malaga, domnul și doamna Gaillard, Vauvinet.

După o convorbire amănunțită cu fabricantul asupra procesului, Massol, fără a-i făgădui nimic precis, îi spuse că raportul nu era încă făcut și că cetățenii puteau avea deplină încredere în priceperea și independența Consiliului de Stat. După acest răspuns rece și demn, Gazonal, disperat, crezu că era necesar s-o seducă pe fermecătoarea Jenny Cadine, de care era îndrăgostit lulea. Leon de Lora și Bixiou își lăsară victima pe mâna celei mai zvăpăiate femei din această ciudată societate, căci Jenny Cadine este singura rivală a faimoasei Déjazet. La masă, unde Gazonal fu uluit de o argintărie lucrată de Froment Meurice, acest Benvenuto Cellini modern, al cărei conținut era demn de interesul stârnit de formă, cei doi mistificatori avură grijă să se așeze departe de el; dar urmărirea cu o privire vicleană progresele spiritualei actrițe, care, atrasă de înșelătoarea promisiune a înnoirii mobilierului ei, își puse în gând să-l ducă pe Gazonal la ea acasă.

Ei bine, niciodată vreo oiță a Domnului nu a arătat atâta voie bună, lăsându-se condusă de sfântul Ion Botezătorul al ei, cât a arătat Gazonal urmând-o pe această sirenă.

Peste trei zile, Leon și Bixiou, nemaivăzându-l pe Gazonal, se duseră să-l caute la hotelul lui, cam pe la ora două după-amiază.

— Ascultă, vere, o hotărâre a consiliului îți dă câștig de cauză...

— Vai! e inutil, vere, spuse Gazonal, îndreptând spre prietenii săi o privire tristă, acum sunt republican...

— *Pentru ce?* întrebă Leon.

— Nu mai am nimic, nici măcar cu ce să-mi plătesc avocatul, răspunse Gazonal. Doamna Jenny Cadine deține polițe semnate de mine valorând mai mult decât întreaga mea avere.

— Adevărat că e cam scumpă Cadine, dar...

— Oh! am fost răsplătit din plin, răspunse Gazonal. Ah! ce femeie!... Ce să-i faci, provincia nu poate lupta cu Parisul, mă retrag la Trappe^[62].

— Bravo! spuse Bixiou, iată-te om cu judecată. Ei, recunoaște superioritatea capitalei...

— Și a capitalului! strigă Leon întinzându-i lui Gazonal polițele.

Gazonal se uită năucit la ele.

— Nu poți să spui că nu știm ce însemnează ospitalitatea: te-am instruit și te-am salvat de la mizerie, te-am ospătat și... distrat, spuse Bixiou.

— Și pe gratis! adăugă Leon făcând gestul ștrengarilor când vor să exprime acțiunea de a șterpeli.

Sfârșit

Addenda

Următoarele personaje din *Comedianți fără s-o știe* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac (în paranteză, numele traducerii în limba română – acolo unde există):

Bixiou, Jean-Jacques

La Bourse, 1830

Un Ménage de garçon, 1842

Les Employés ou la Femme supérieure, 1838
(*Slujbașii*)

Modeste Mignon, 1844, 1844

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)

La Muse du département, 1837 (*Muza departamentului*)

La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

La Maison Nucingen, 1838 (*Banca Nucingen*)

Le Député d'Arcis, 1839

Béatrix, 1839 (*Béatrix*)

Un homme d'affaires, 1844 (*Un om de afaceri*)

Le Le Cousin Pons, 1847 (*Vărul Pons*), 1847
(*Vărul Pons*)

Gaudissart II, 1844 (*Gaudissart al II-lea*)

Brambourg, Conte de

Un Ménage de garçon, 1842

Cadine, Jenny

La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

Béatrix, 1839 (*Béatrix*)

Le Député d'Arcis, 1839

Canalis, Constant-Cyr-Melchior, Baronul de

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842
(*Memoriile a două tinere căsătorite*)

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Modeste Mignon, 1844
La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)
Autre étude de femme, 1839-1842
Un début dans la vie, 1844 (Un debut in viata)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Le Député d’Arcis, 1839

Collin, Jacqueline

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(Strălucirea și suferințele curtezanelor)
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Fontaine, Doamna

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Gaillard, Theodore

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Gaillard, Doamna Theodore

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(Strălucirea și suferințele curtezanelor)
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Giraud, Leon

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
Les Secrets de la princesse de Cadignan

Gobseck, Jean-Esther Van

Gobseck, 1830 (Cămătarul)
Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Les Employés ou la Femme supérieure, 1838
(*Slujbașii*)

Lora, Leon de

Un Ménage de garçon, 1842
Un début dans la vie, 1844 (Un debut in viata)
Pierre Grassou, 1839
Honorine, 1843
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Lousteau, Etienne

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)
Une fille d'Ève, 1839
Béatrix, 1839 (Béatrix)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)
Un prince de la bohème, 1840
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
Les Petits Bourgeois

Marsay, Henri de

Histoire des Treize
Autre étude de femme, 1839-1842
Le Lys dans la vallée, 1836
Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
Le Contrat de mariage, 1835 (Contract de căsătorie)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842
(*Memoriile a două tinere căsătorite*)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Modeste Mignon, 1844
Les Secrets de la princesse de Cadignan

Une ténébreuse affaire, 1843

Une fille d'Ève, 1839

Massol

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838

(Strălucirea și suferințele curtezanelor)

La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sâgri)

Une fille d'Ève, 1839

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Nathan, Raoul

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838

(Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Les Secrets de la princesse de Cadignan

Une fille d'Ève, 1839

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842

(Memoriile a două tinere căsătorite)

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

Un prince de la bohème, 1840

Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)

Nathan, Doamna Raoul

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838

(Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Les Employés ou la Femme supérieure, 1838

(Slujbașii)

Un Ménage de garçon, 1842

Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)

Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)

La Fausse maîtresse, 1842

Un prince de la bohème, 1840

Une fille d'Ève, 1839

Nourrisson, Doamna

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)
La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

Nucingen, Baronul Frederic de

La Maison Nucingen, 1838 (*Banca Nucingen*)
Le Père Goriot, 1835 (*Moș Goriot*)
Pierrette, 1840
César Birotteau, 1837 (*Istoria măririi și decăderii
lui César Birotteau*)
Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)
Autre étude de femme, 1839-1842
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Un homme d'affaires, 1844 (*Un om de afaceri*)
La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)
La Muse du département, 1837 (*Muza
departamentului*)

Rastignac, Eugene de

Le Père Goriot, 1835 (*Moș Goriot*)
Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838
(*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)
Le Bal de Sceaux, 1830 (*Bal la Sceaux*)
L'Interdiction, 1836 (*Punerea sub interdicție*)
Étude de femme, 1831
Autre étude de femme, 1839-1842
La Peau de chagrin, 1830 (*Pielea de sagri*)
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une fille d'Ève, 1839
Une ténébreuse affaire, 1843
La Maison Nucingen, 1838 (*Banca Nucingen*)
La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)
Le Député d'Arcis, 1839

Ridal, Fulgence

Un Ménage de garçon, 1842
Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)

Ronceret, Doamna Fabien du

Béatrix, 1839 (Béatrix)

La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Schinner, Hippolyte

The Purse

Un Ménage de garçon, 1842

Pierre Grassou, 1839

Un début dans la vie, 1844 (Un debut in viata)

Albert Savarus

Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbașii)

Modeste Mignon, 1844

La Fausse maîtresse, 1842

Sinet, Seraphine

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Stidmann

Modeste Mignon, 1844

Béatrix, 1839 (Béatrix)

Le Député d'Arcis, 1839

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Tillet, Ferdinand du

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)

Les Petits Bourgeois

Un Ménage de garçon, 1842

Pierrette, 1840

Melmoth réconcilié, 1835 (Melmoth împăcat)

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Les Secrets de la princesse de Cadignan

Une fille d'Ève, 1839

Le Député d'Arcis, 1839

La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

Trailles, Contele Maxime de

César Birotteau, 1837 (*Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau*)

Le Père Goriot, 1835 (*Moș Goriot*)

Gobseck, 1830 (*Cămătarul*)

Ursule Mirouët, 1842 (*Ursule Mirouët*)

Un homme d'affaires, 1844 (*Un om de afaceri*)

Le Député d'Arcis, 1839

Les Secrets de la princesse de Cadignan

La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

Le Député d'Arcis, 1839

Béatrix, 1839 (*Béatrix*)

Vauvinet

La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

Vignon, Claude

Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)

Une fille d'Ève, 1839

Honorine, 1843

Béatrix, 1839 (*Béatrix*)

La Cousine Bette, 1846 (*Verișoara Bette*)

[1] *Comedianți fără s-o știe* – a apărut pentru prima oară în ziarul *Courrier français*, de la 14 la 24 aprilie 1846. Balzac s-a gândit mai întâi la titlul *Comicii serioși*, apoi la cel de *Provincialul la Paris*.

[2] *Roussillon* – fostă provincie din sudul Franței, constituind azi departamentul Pirineilor Orientali.

[3] *sărăcia hidalgilor* – hidalgii (de la cuvântul spaniol *hidalgo-hidalgos*), nobili spanioli, erau adesea scăpătați.

[4] *Hobbema, Ruysdaël, Lorrain* – celebri pictori de peisaje; primii doi, *Meindert Hobbema* (1638—1700) și *Van Ruysdaël* (1628—

1682), erau olandezi; al treilea, *Claude Lorrain* (1600—1682), era francez.

[5] *membru al Institutului și ofițer al Legiunii de onoare* – Institutul Franței, înființat prin constituția din 1795, reunește diversele academii; Legiunea de onoare, decorație care comportă mai multe grade (cavaler, ofițer, comandor etc.), a fost înființată în 1802 de Napoleon.

[6] *Tezeu... Minotaur* – minotaurul, monstru legendar, jumătate om și jumătate taur, a fost ucis de Tezeu, erou grec, rege al Atenei.

[7] *trestaillonii* – oamenii plătiți de un guvern pentru a suprima pe adversarii lui politici: de la numele unui locuitor din sudul Franței, *Trestaillon*, care, în 1815, în momentul reacțiunii regaliste (teroarea albă), a organizat masacre împotriva foștilor revoluționari și a opozanților liberali, sub pretext că soția sa avusese neplăceri din partea acestora.

[8] *Wilhelm Tell* – opera lui Rossini, reprezentată pentru prima oară la 3 august 1829.

[9] *Malibran* – *Maria Felicia Garcia Malibran* (1808—1836), celebră cântăreață din Paris, de origine spaniolă.

[10] *Taglioni și Elssler* – *Marie Taglioni*, născută la Stockholm în 1804, a obținut mari succese ca dansatoare la Paris între 1827 și 1847. *Fanny Elssler*, născută la Viena în 1810, a reputat și ea succese deosebite la Paris, începând din 1834, și a devenit una dintre cele mai vestite dansatoare din vremea sa.

[11] *Frederick Lemaître* – actor francez celebru (1800—1876), a jucat principalele roluri din dramele romantice și din melodramele timpului.

[12] *Odry în Saltimbancii* – *Jacques-Charles Odry* (1781—1853) a fost un actor comic plin de vervă. *Saltimbancii*, comedie de varieteu de Dumersan și Varin, a fost jucată pentru prima oară la 25 ianuarie 1831 la Paris.

[13] *Vidocq* – *François-Eugène Vidocq* (1775—1857), ofițer și apoi escroc, a evadat de mai multe ori din ocnă, sfârșind prin a-și oferi serviciile poliției. Prefectul Pasquier i-a folosit „experiența”, încredințându-i conducerea unei brigăzi de polițiști, compusă și ea, în parte, din foști delicvenți.

[14] *Fouché* – *Joseph Fouché* (1759—1820), fost ministru al poliției sub Napoleon; și-a păstrat postul trădându-l pe acesta.

[15] *Decazes* – înainte de a fi prim-ministru (1819), *Elie Decazes* (1780—1861) a fost prefect de poliție, și apoi ministru al departamentului respectiv, succedând lui Fouché (1815).

[16] *Îi spun Lisette din cauza lui Béranger* – *Béranger* – autor de cântece vesele, iar mai târziu patriotice și satirice, poetul *Pierre-Jean Béranger* (1780—1857) s-a bucurat în vremea sa de o mare prețuire; mulți scriitori ai timpului printre care Balzac, Stendhal, Victor Hugo, îl considerau unul dintre cei mai mari poeți ai Franței. În cântecele lui (vezi și notele la *Vărul Pons*), Lisette este iubita puțin credincioasă, dar veselă și inimoasă, a poetului.

[17] *Amoros* – *François Amoros* (1769—1848), spaniol de origine, fost ofițer, a organizat în Franța, între 1815 și 1830, învățământul gimnasticii.

[18] *instituția din strada Jérusalem* – pe strada Jérusalem (azi dispărută) se afla prefectura de poliție pariziană.

[19] *vocea unui eligibil* – vocea unui om sigur de el pentru că are avere (altfel n-ar fi fost eligibil).

[20] *mare ca Jacquart* – *Joseph-Marie Jacquart* (1752—1834) este inventatorul războiului de țesut perfecționat, pe care l-a conceput în 1790, l-a prezentat în 1801 la o expoziție industrială și l-a pus în funcțiune în atelierele de la Lyon, în 1806.

[21] *ați spus: Pălăria e omul* – parodie a cunoscutului dicton al lui Bujon (1707—1788): *Stilul e omul însuși*, dicton pronunțat de marele naturalist francez în discursul său de recepție la Academie și prin care înțelegea că felul de a exprima adevărurile științifice constituie particularitatea celui ce le expune.

[22] *Lousteau* – este ziaristul inteligent, dar nesperios din multe romane ale lui Balzac; un rol de prim-plan are în *Muza departamentului*.

[23] *nu mai scrie decât la Débats* – *Ziarul dezbatelor* (*Journal des Débats*) a fost, la înființarea sa (1789), organul care publica debaterile ședințelor din adunările revoluționare; cumpărat, în 1799, de frații Bertin, a devenit unul dintre cele mai importante ziare politice și literare din Franța secolului al XIX-lea; tendințele

sale liberale nu l-au împiedicat să susțină uneori dreapta, sau chiar extrema dreaptă.

[24] *livra... uncia* – o livră = 500 gr.; o uncie = 30,59 gr.

[25] *biata prințesă de Lamballe – Marie-Thérèse-Louise de Savoie-Carignan*, prințesă *de Lamballe* (1749—1792), prietenă a reginei Marie-Antoinette, urâtă de poporul francez, a avut o soartă tragică în vremea revoluției: ea a făcut parte dintre deținuții masacrați de populație în septembrie 1792 (vezi nota 28), iar capul, pus în vârful unei lănci, i-a fost purtat pe sub ferestrele reginei, și ea deținută.

[26] *atitudine de-a Dorinei* – în comedia *Tartuffe* lui Molière, subreta *Dorine* știe să-l ironizeze și să-l înfrunte pe stăpânul Orgon, căzut sub influența unui cleric ipocrit.

[27] *premiul Montyon* – premiu de virtute, instituit la Academia franceză de către baronul de *Montyon* (1733—1820).

[28] *septembriști* – e vorba de răsculații parizieni care, în septembrie 1792, în momentul când Franța era amenințată de pretutindeni și revoluția era în primejdie, iar poporul se temea de trădare, au masacrat pe deținuții din închisori.

[29] *o stare mai rea decât a irlandezilor* – în lunga lor luptă pentru independență, irlandezii cunoscuseră o mare înfrângere în 1800, când parlamentul le fusese desființat prin așa-numitul „act unional”; lupta lor se întindește în prima jumătate a secolului al XIX-lea în vederea abrogării acestui act. Pe la 1845 ei cunosc și o perioadă de foamete, când au murit 500.000 de oameni.

[30] *o magherniță de zece picioare pătrate* – nu mult mai mare de 3 metri pătrați.

[31] *La Fontaine, Stejarul și trestia* – cunoscuta fabulă a lui La Fontaine *Stejarul și trestia* (I, 22) confruntă puterea orgolioasă a stejarului, care va fi dezrădăcinat de furtună, cu fragilitatea mlădioasă a trestiei, care „se îndoaie, dar nu se frânge”.

[32] *Să fim prieteni, Cinna* – citat des întrebuițat de Balzac pentru a spune: „hai să ne împăcăm!”; începutul unui vers din tragedia lui Corneille: *Cinna sau clemența lui August* (1640), vers pronunțat de împăratul August, care-i iartă lui Cinna conspirația urzită împotriva lui.

[33] *Lansquenetus* – joc de cărți numit așa fiindcă a fost adus în Franța (în secolul al XVI-lea) de către mercenarii germani numiți *lansquenets* (de la *Lands-Knecht*, în l. germ.).

[34] *Domnul de Parny* – *Evariste de Parny* (1753—1814), academician, autor de poezii erotice și licențioase.

[35] *a sărit primul la o baricadă în 1832* – anul 1832 a văzut, în Franța, o serie de insurecții populare; la Paris, în iunie 1832, republicanii au ridicat baricade; împotriva acestor baricade erau trimiși soldați și membri ai gărzilor naționale.

[36] *Rubini* – tenorul italian *Rubini* (1795—1854) a triumfat la Paris și la Londra în operele lui Rossini, Donizetti și Bellini, între 1831 și 1843.

[37] *Bicêtre* – azil pentru bătrâni și nebuni dintr-o localitate apropiată de Paris; a fost construit în 1632.

[38] *Vestris și Carême* – *Auguste Vestris*, supranumit „zeul dansului”, a dansat până la vârsta de 66 de ani (1760—1842); tatăl său Gaetano, de origine florentină, era renumit pentru frumusețea lui și pentru schimbările aduse în costumul balerinilor. *Marie-Antoine Carême* (1784—1833) a fost un bucătar celebru, care a lucrat în casa lui Talleyrand și, apoi, la curțile imperiale din Rusia și Austria.

[39] *faimosul domn de Humboldt* – savantul german *Humboldt* (1769—1859), naturalist și geograf, a întreprins o serie de călătorii în America și în Asia; aici, se face aluzie la călătoria lui în regiunile tropicale ale Americii, călătorie ale cărei rezultate le-a consemnat în lucrarea *Călătorie în regiunile echinoxiale ale noului continent* (1805—1832).

[40] Joc de cuvinte intraductibil cu *pendre* – a spânzura și *peindre* – a picta. (Literal: după durerea de a fi spânzurat, urmează aceea de a fi pictat.)

[41] *Chamfort* – *Nicolas-Sébastien Roch*, zis *de Chamfort* (1741—1794), moralist francez plin de spirit.

[42] *Fourier* – sistemul socialistului utopic *Charles Fourier* (1772—1837), bazat pe organizarea muncii în falansterie posibile chiar în cadrul capitalismului, a cunoscut o largă răspândire în Franța, după

1830. Fourier profetiza o „fază de armonie” cu primăveri eterne și viață foarte lungă.

[43] *Salomon de Caux* – *Salomon de Caux* sau *de Caus* (1576—1626), inginer francez, a emis, încă din 1615, teoria expansiunii și condensării aburului.

[44] *răposatul Lassailly* – *Charles Lassailly* (1812—1843), scriitor boem și fantezist cu care Balzac a colaborat la un moment dat.

[45] *cocioabă gen Hoffmann* – ca în povestirile fantastice ale scriitorului german *Hoffmann* (1766—1822), autor plin de imaginație și cu spirit ascuțit de observație, pe care Balzac îl citează des.

[46] *o Egerie* – o femeie care dă sfaturi, în general politice: după o legendă romană, Egeria a fost nimfa care îi dădea sfaturi regelui Numa.

[47] *magnetism* – teoria așa-numitului *magnetism animal* (un fel de forță hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german *Mesmer* (1733—1815), pe care Balzac îl citează adesea.

[48] *Saint-Pierrs* – biserica Sf. Petru de la Roma impresionează, în adevăr, în primul rând prin mărimea ei uriașă: cam două sute de metri lungime și o sută patruzeci de metri lățime; sub cupolă, înălțimea este de o sută treizeci și opt de metri; biserica poate cuprinde peste cincizeci de mii de oameni.

[49] *Camera deputaților... podul Concordiei care duce la discordie* – așa-numitul Palais Bourbon de la Paris, în care funcționează Camera deputaților, se află situat la capătul podului care prelungește Piața Concordiei, ceea ce i-a permis lui Balzac ironia exprimată printr-un joc de cuvinte.

[50] *Gavarni* – *Sulpice-Guillaume Chevalier*, zis *Gavarni* (1804—1866), celebru desenator și caricaturist francez.

[51] *Monrose* – *Claude Barizain*, zis *Monrose* (1784—1843), a jucat la Comedia Franceză, începând din 1815, în roluri de valet, cu deosebire în piesele lui Molière.

[52] *semănând la față cu Marat* – revoluționarul *Jean-Paul Marat* (1743—1793) nu era un om frumos, particularitate speculată de adversarii săi reacționari.

[53] *legitimist* – în Camera deputaților din vremea „monarhiei din iulie”, aripa stângă era reprezentată de republicani, iar extrema dreaptă de așa-numiții legitimiști, care nu-l recunoșteau pe Ludovic-Filip ca rege legitim, acesta fiind un vlăstar al ramurii de Orléans; ei militau pentru aducerea la tron a unui Bourbon direct, ca monarh legitim.

[54] *o mașină făcută de medicul care a vindecat mai multă lume... în timpul când funcționa ea* – e vorba de ghilotină, numită așa după numele celui care a inventat-o, medicul *Joseph-Ignace Guillotin* (1738—1814), profesor de anatomie la Facultatea de medicină din Paris și deputat al stării a treia în 1789; Guillotin a preconizat întrebuințarea unei mașini care să limiteze cât mai mult suferințele condamnaților la moarte și a protestat împotriva faptului că numele său a fost legat de o asemenea mașină.

[55] *Saint-Just* – *Louis de Saint-Just* (1767—1794), revoluționar francez, membru al Convenției și al Comitetului Salvării Publice, a fost unul dintre cei mai apropiați tovarăși de luptă ai lui Robespierre.

[56] *un împărat, ramura vârstnică și ramura mezină* – Napoleon I, Bourbonii care au domnit între 1814(5) și 1830 și regele din ramura de Orléans (Ludovic-Filip – 1830—1848).

[57] *Montaniarzii*— membri ai grupării celei mai de stânga din adunările revoluționare franceze, numiți așa deoarece ocupau băncile cele mai de sus din sală (*montagne* = munte, l. fr.).

[58] *slujba lui Barère* – revoluționarul *Bertrand, Barère de Vieuzac* (1755—1841), membru al Comitetului Salvării Publice, a părăsit gruparea de dreapta a girondinilor pentru a trece la montaniarzi (vezi nota 56).

[59] *maximum și minimum* – aluzie la legea *maximumului*, lege votată în timpul Revoluției Franceze (la 29 septembrie 1793), prin care erau fixate prețuri maxime la principalele articole de consum, cu scopul de a combate specula; aluzie, de asemenea, probabil, la *minimumul* de salarii pe care-l cereau unele corporații în primăvara lui 1791.

[60] *Fouquier-Tinville, Collot d' Herbois... Chabot... Barras... doamna Roland* – personaje din vremea Revoluției Franceze, cărora Balzac le găsește echivalente după 1830; *Fouquier-Tinville* (174G

—1795) a fost acuzator public al tribunalului revoluționar; *Collot d'Herbois* (1750—1796), membru al Convenției și al Comitetului Salvării Publice, a sprijinit politica lui Robespierre și a murit în deportare; *François Chabot* (1759—1794), fost călugăr, devenit episcop și membru al Convenției, s-a compromis într-o afacere de speculă; aristocratul *Barras* (Paul, viconte de Barras – 1755—1829) a căutat în revoluție profituri personale, ajungând unul dintre membrii Directoriului; *doamna Roland* (1754—1793), soția lui Roland de la Platière, reprezentant al grupării girondine și ministru de interne în 1792, a avut o mare influență politică în vremea revoluției prin salonul ei frecventat de cercurile girondine; noua doamnă Boland este, probabil, în mintea lui Balzac, Delphine Gay, soția ziaristului Emile de Girardin.

[61]

E mai frumos ca la Tuileries – ca la palatul Tuileries, care era reședința regală.

[62]

Mă retrag la Trappe – la mănăstirea Trappe, întemeiată în 1140; călugării duceau acolo o viață deosebit de austeră.

Table of Contents

COMEDIANȚI FĂRĂ S-O ȘTIE	5
Addenda	77
[1]	83
[2]	83
[3]	83
[4]	83
[5]	84
[6]	84
[7]	84
[8]	84
[9]	84
[10]	84
[11]	84
[12]	84
[13]	84
[14]	85
[15]	85
[16]	85
[17]	85
[18]	85
[19]	85
[20]	85
[21]	85
[22]	85
[23]	85
[24]	86
[25]	86

[26]	86
[27]	86
[28]	86
[29]	86
[30]	86
[31]	86
[32]	86
[33]	87
[34]	87
[35]	87
[36]	87
[37]	87
[38]	87
[39]	87
[40]	87
[41]	87
[42]	87
[43]	88
[44]	88
[45]	88
[46]	88
[47]	88
[48]	88